

УДК 929Сєроглазов:378.4.096:93/94-057.17(477.74-25)
DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.1\(33\).331910](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.1(33).331910)

Левченко Валерій Валерійович

кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін
Одеського національного морського університету, професор ОНМУ
вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна
тел.: (048) 728 31 18
e-mail: levchenko_lav@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6907-7768>

**ПЕРШИЙ ДЕКАН ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ –
ІЗРАЇЛЬ ДАВИДОВИЧ СЄРОГЛАЗОВ:
БІОГРАФІЯ, ІСТОРІЯ, БІБЛІОГРАФІЯ**

У статті на основі спроби реконструкції біографії та розгляду окремого випадку політичного переслідування декана історичного факультету Одеського державного університету І. Д. Сєроглазова представлено життєвий досвід та психологічний тип особистості на фоні суспільно-політичної ситуації та механізмів сталінських репресій у період 1935–1938 рр. Показано, що основну роль в ініціюванні цього окремого випадку на тлі політико-ідеологічних кампаній того часу відіграв імпульс «знизу», що виходив від мікросоціуму радянського суспільства – комуністів університету (викладачів, аспірантів, студентів, співробітників). Першопричиною переслідування та бажання змістити І. Д. Сєроглазова з посади декана факультету та звільнити з членів комуністичної партії стало невдоволення університетського мікросоціуму проблемами, що виникли внаслідок його некомпетентності у питаннях налагодження навчального процесу, безвідповідального ставлення до виконуваних обов'язків, ігнорування критики з боку аспірантів і студентів, поблажливого ставлення до наблизених колег, корупційних схем у фінансуванні наукових досліджень, некоректного ставлення до колег тощо. Виступаючи на зборах партійної організації та партійного комітету університету, під виглядом щирої підтримки рішень партії І. Д. Сєроглазов намагався конфронтацію з колегами приховати або перекласти на інших. Політичний терор, який здійснювався у СРСР у 1930-ті рр., став інструментом вирішення конфліктної ситуації, що склалася всередині мікросоціуму. Показано, як тісно перепліталися обурення професійними, соціальними та особистими непорозуміннями з політичними звинуваченнями на тлі ідеологічних кампаній радянської влади. Поставлено питання щодо моральної відповідальності пересічних громадян за те, що відбувалося, та щодо способів опору репресивній політиці на низовому рівні. У з'ясуванні цих питань керуємося методами вивчення історії, які сприяють уважному і скрупульозному вивченню та співставленню всіх факторів, що впливають на ту чи іншу подію в контексті загальної ситуації.

Ключові слова: І. Д. Сєроглазов, декан, історичний факультет, Одеський державний університет, біографія, історія, генерації, політичні репресії, бібліографія.

У біографії кожної особистості як у дзеркалі відбивається історія суспільства, народу, країни, епохи, цивілізації. Дивлячись з відстані десятиліть дослідник інакше, ніж сучасники, повинен сприймати той чи інший факт. Позитивістсько-ідеалістичне сприйняття фактів, характерне для дослідників недавнього минулого, вчений-історіограф має залишати при собі, намагаючись максимально об'єктивно розповісти не так про миттєву оцінку окремих подій, фактів, вчинків, скільки про те, що, власне, було зроблено людиною, який шлях пройдено, що досягнуто, який слід залишив він в історії свого народу.

У 2024 р. виконалося 90 років від дня заснування в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова історичного факультету. Першим його деканом було призначено Ізраїля Давидовича Сероглазова, який народився 2 липня (20 червня) 1900 р. у Кам'янець-Подільську Подільської губернії Російської імперії, в єврейській багатодітній сім'ї [12, арк. 13; 13, арк. 4–5]. Справжнім прізвищем родини було Шехтер, яке він вказував в офіційних документах до кінця 1922 р., а далі засвідчував виключно прізвище Сероглазов, яке було оформлено як офіційне прізвище [19, арк. 18, 163]. Крім І. Д. Сероглазова в родині було ще два брати і сестра. Один брат Соломон станом на 2 вересня 1938 р. проживав у Володимирі-Волинську (Польща) та займався лікарською практикою. Сестра Злата (у шлюбі Заводюк) станом на 2 вересня 1938 р. проживала в Одесі на вул. Шолом Алейхема у будинку № 6, квартира 18. Разом з нею жила їхня мати [19, арк. 18]. Другий брат станом на 5 травня 1937 р. працював інженером у Воронежі та перебував у лавах партії [8, арк. 133, 137].

Одним із неоднозначних фактів біографії І. Д. Сероглазова є визначення ним соціального положення свого батька. У більшості документах він вказував соціальний стан батька як «службовець» [13, арк. 4, 5; 18, арк. 149; 19, арк. 6, 17]. Тільки в двох документах вказав іншу інформацію. В «Общей форме анкеты для поступающих в Институт» 1922 р. власноруч вказав, що його батько був «службовцем у магазині ...мануфактур у Кам'янці» [13, арк. 3], а в «Картці педагога» 1932 р. написав, що батько службовець з «міщан» [18, арк. 148]. Така розбіжність є зрозумілою, бо ідентифікація соціального положення батька виключно службовцем, тобто найнятим працівником, який належав до соціальної групи, що включала всіх зайнятих за наймом нефізичною працею в сфері послуг, суттєво відрізнялася від міщанина, службовця крамниці на мануфактурі, яке було підприємством, заснованим на ручній праці найманих працівників, тобто міг мати відношення до експлуататорів робітничого класу [26]. У 1920-х – 1930-х рр. наявність батька-міщанина могла бути несприятливим соціальним фактором для прийняття на роботу до радянських установ, кар'єрного зростання тощо. Ймовірно, тому в більшості особистих справ він вказував соціальний стан батька просто як «службовець».

Загалом в архівних матеріалах І. Д. Сероглазова особового походження багато випадків, коли співставлена інформація історичних джерел, датованих різними роками, щодо одного факту його біографії кардинально не співпадає.

Подібні випадки розбіжностей будемо детального пояснювати по ходу тексту або в посторінкових посиланнях.

Відповідно до автобіографії І. Д. Сероглазова від 31 жовтня 1929 р. 1906 р. у віці шести років протягом двох місяців він сидів у в'язниці «за участь у страйку прикажчиків та рахівних робітників» [12, арк. 15]. Цей біографічний факт скоріш за все не відповідає історичній дійсності. Ймовірніше за все цей факт було інтерпретовано ним самим з метою вказування в автобіографії тих подій, які б демонстрували його пролетарське походження та участь у революційних подіях на боці більшовиків, що загалом сприяло б зображенню його образу як відданого партії борця-революціонера, про що ми вже писали вище. У «Картці педагога» 1932 р. він вказав, що з 12 років працював у наймах [18, арк. 148], тобто з 1912 р., хоча як ми бачимо з подальшого викладу його біографії, у 1913–1917 рр. навчався у гімназії.

У 1913 р. І. Д. Сероглазов вступив за процентною нормою [12, арк. 15] до Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії, де навчався до 1915 р. [129, арк. 3 зв.]. Того ж року, через те що батько залишився безробітним, переїхав з сім'єю до Одеси [19, арк. 18 зв.], де вступив до 7-ої гімназії, яку закінчив 1919 р. [13, арк. 3 зв. – 4, 5 зв.]. За іншими даними закінчив Варшавську гімназію. В автобіографії від 31 жовтня 1929 р. написав, що закінчив 7-му Варшавську гімназію [12, арк. 15]. Цю інформацію також вказав в «Обліковому листку» від 7 вересня 1932 р.: «закінчив Варшавську гімназію 1917 р.» [18, арк. 149]. Ми схильні вірити власноруч двічі вказаному факту, що вже є не випадковістю, про закінчення Варшавської гімназії через те, що 1917 р. він став членом ЄКП, один із потужних осередків якої якраз знаходився у Варшаві. Приховування ним інформації про закінчення Варшавської гімназії в багатьох документах пов'язано імовірно з побоюванням про звинувачення його у перебуванні за кордоном. Виходячи з наданих особисто І. Д. Сероглазовим розбіжних даних щодо отримання ним гімназичної освіти (два роки у Кам'янець-Подільській гімназії та два або чотири роки відповідно в Варшавській або Одеській гімназіях) можемо констатувати, що він не отримав повної базової середньої освіти, так як замість передбачених восьми років навчання у гімназіях він навчався тільки чотири роки або шість років.

З 1914 р. І. Д. Сероглазов став жити своєю працею [13, арк. 4–5]. В Одесі в червні 1917 р. вступив до організації Єврейської соціалістичної молоді [12, арк. 15] та Єврейської соціал-демократичної партії [13, арк. 4–5]. У цей же час надавав приватні уроки [13, арк. 3]. В «Обліковому листку» 1932 р. та протоколі допиту 1938 р. вказував, що був членом ЄКП від червня 1917 р. до квітня 1922 р. [19, арк. 17 зв., 19]. В інших документах вказував, що членом ЄКП був з 1919 р. до жовтня 1922 р. [12, арк. 15; 13, арк. 4–5]. Суттєві розбіжності спостерігаємо і в цьому факті його біографії. У 1919 р. партійним комітетом ЄКП І. Д. Сероглазова було мобілізовано, за його словами, на три місяці [13,

арк. 4–5] (травень-липень)¹ на фронт у статусі червоноармійця [13, арк. 3] єврейського батальйону з прізвиськом Шехтер [8, арк. 138], з якого разом із загоном М.-Я. В. Вінницького (Мішки Японця) [19, арк. 115], де в переважній більшості були представники одеського криміналітету [21] та в меншій – анархисти і мобілізовані студенти, було сформовано 54-й радянський революційний полк імені В. І. Леніна [12, арк. 15], який підпорядкували 2-й стрілецькій бригаді (командир Г. І. Котовський) у складі 45-ї стрілецької дивізії (командир Й. Е. Якір). У липні 1919 р. під станцією Вапнярка І. Д. Сероглазов у складі полку брав участь у боях проти військових формувань С. В. Петлюри [1, арк. 2; 18, арк. 149]. Як відомо, наступного дня контратака петлюрівських військ призвела до повного розгрому 54-го полку, а його солдати покидали зброю і втекли з поля бою [19, арк. 123]. Червоноармійців цього полку, що залишилися, частково вбили кавалеристи 17-ї дивізії Червоного козацтва, частково вилунали частини особливого призначення. Незначна кількість бійців загону залишилася цілими і вони повернулися до Одеси. Серед них був й І. Д. Сероглазов [19, арк. 126 зв.]. Дозволимо собі припустити, що ймовірно в цей час відбулося знайомство І. Д. Сероглазова з І. П. Шмідтом [8, арк. 138], майбутнім ректором ОДУ (1933–1936), який з 3 липня 1919 р. був комісаром 2-ї стрілецької бригади, під командуванням Г. І. Котовського.

З приходом 23 серпня 1919 р. в Одесу влади Добровольчої армії А. І. Денікіна І. Д. Сероглазов залишився у місті [19, арк. 115] та практикував приватні уроки [8, арк. 138; 13, арк. 3]. Восени 1919 р. вступив до Одеського політехнічного інституту [13, арк. 3 зв., 4 зв.]. З його слів у цей час брав участь у підпільній роботі в Одесі за розпорядженням ЄКП [8, арк. 138], входив до складу підпільного студентського комуністичного колективу, брав також участь у зборах на Слободці (історичний мікрорайон в Одесі), коли на них був представник від губернського комітету КП(б)У товариш Борис [8, арк. 138; 12, арк. 15].

Із встановленням 7 лютого 1920 р. в Одесі радянської влади губернським комітетом ЄКП І. Д. Сероглазова було направлено контролером до Опродкомгуба (Одеська губерньська особлива військова комісія з постачання Червоної армії продовольства). Того ж 1920 р. від караульного полка Опродкомгуба, де завідував клубною секцією політичної частини, було обрано до Одеської міської ради робітничих і солдатських депутатів [8, арк. 138; 13, арк. 3], де як лектор проводив громадську роботу за своєю спеціальністю [18, арк. 149]. Із закінченням Громадянської війни І. Д. Сероглазова було демобілізовано та переведено командиром запасу 8 категорії (інструктор політвідділу корпусу) [18, арк. 149]. Після демобілізації у 1920-х – 1930-х рр. перебував на обліку в Одеському військовому комісаріаті командиром запасу (обліково-військовий квиток № 278/157) [12, арк. 13; 13, арк. 8]. У травні 1922 р. став членом (член-

¹ В особистій партійній справі та автобіографічних даних часів роботи в ОДУ вказував про п'ять місяців перебування у Червоній армії [8, арк. 140; 19, арк. 126 зв.].

ський квиток № 392) Одеського губернського комітету професійної спілки робітників освіти (Робітпрос) [13, арк. 3–5; 18, арк. 148].

В ЄКП І. Д. Сероглазов був рядовим членом та в основному проводив політико-просвітницьку роботу. У 1920 р. брав участь у конференції єврейської молоді, яка за скликанням представників комсомолу проходила в Тирасполі [19, арк. 19], на якій, підкреслюючи опозиційність ЄКП до політики більшовиків, виступав з національно-сіоністською промовою [8, арк. 138] проти офіційних представників губкому КП(б)У, критикуючи заходи радянської влади [19, арк. 126 зв.]. У 1921–1922 рр. як член Одеського обласного комітету ЄКП [13, арк. 3] в Єврейському комуністичному клубі (Тираспольська, 9) керував гуртком з ліквідації політичної безграмотності [13, арк. 3 зв.]. У жовтні 1922 р. вийшов з організації Єврейської соціалістичної молоді та ЄКП (у грудні 1922 р. ЄКП в УСРР саморозпустилася) і вступив до лав ЛКСМУ (членський квиток № 18551) [13, арк. 4–5]. Відразу став інструктором Привокзального районного комітету ЛКСМУ [13, арк. 4–5]. У статусі інструктора впродовж 1923–1924 рр. керував заняттями з політичної грамотності для комсомольців різних підприємств Одеси [24]. На початку 1923 р. працював у виборчій комісії ЛКСМУ, за що в січні отримав 296 рублів [13, арк. 4–5]. Його матеріальне становище у цей час було стабільним, станом на вересень 1922 р., служив в економічному правлінні Губернського відділу народної освіти [13, арк. 3]. Як інструктор райкому проводив перевірку політичної грамотності в комсомольських осередках державних підприємств міста. Так, 24 лютого 1923 р. провів перевірку комсомольського осередку з п'яти осіб Одеської першої державної кондитерської фабрики [33]. Впродовж 1923 р. активно працював у газеті робітничої молоді «Молодая гвардия», яка була виданням Одеського губернського комітету ЛКСМУ. У цій газеті шість з восьми його публікацій (одна замітка присвячена темі богоборчої боротьби серед молоді (Дод.: 1), друга – розвитку радянської моделі системи освіти (Дод.: 8)) були розміщені у рубриці «Под игом капитала» (Дод.: 2–7), в яких він тезисно в контексті мусованої більшовиками ідеї світової пролетарської революції давав огляд боротьби представників робітничого класу в деяких європейських країнах.

За п'ять місяців до виходу з лав ЄКП у квітні 1922 р. [5, арк. 108] І. Д. Сероглазов став кандидатом у члени КП(б)У [12, арк. 15; 19, арк. 187]. У дійсні члени КП(б)У було переведено 2 вересня 1924 р. [1, арк. 1; 12, арк. 13; 18, арк. 148]. 17 вересня 1924 р. Іллічівський районний партійний комітет закріпив його за партійним колективом [27] (за яким саме поки встановити не вдалося). 23 і 29 жовтня 1924 р. він проходив перевірку в перевірочній комісії Іллічівського районного партійного комітету [28–29]. Після чого 10 лютого 1925 р. Губернський комітет затвердив його в статусі дійсного члена КП(б)У [1, арк. 1; 12, арк. 13; 18, арк. 148]. 28 лютого 1927 р. після чергової перевірки Молдавська обласна партійна організація видала йому партійний квиток за № 0800181 [5, арк. 108].

Приблизно в період 1920–1922 рр. І. Д. Сероглазов одружився. Першим підтвердженням цього припущення є дані «Анкеты арестованного» від 2 серпня 1938 р. і «Протокола допроса» від 2 вересня 1938 р., в яких він вказав, що до складу його сім'ї входили дружина Адель Ізраїлівна Сероглазова-Гланц 39 років і син Олександр 15 років [19, арк. 6 зв., 17]. Тобто його син народився у першій половині 1923 р., відповідно його зачаття сталося 1922 р. Другим підтвердженням є факт, що станом на 22 лютого 1923 р. вже був одружений та проживав на вулиці Рози Люксембург у будинку № 17, квартира 19 [13, арк. 4–5 зв.]. Станом на кінець жовтня 1929 р. та 7 вересня 1932 р. також вказував, що був одружений, а на його утриманні знаходилися мати, дружина і дитина [12, арк. 13; 18, арк. 149]. З другої половини 1920-х рр. та впродовж 1930-х рр. мешкав на вулиці Карла Маркса у будинку № 32, квартира 3 [12, арк. 13 зв.; 14, арк. 3; 16, арк. 3; 17, арк. 4], а за даними на липень 1938 р. жив на площі Карла Маркса у будинку № 8, квартира 3 [19, арк. 2, 6, 166].

У вересні 1922 р. І. Д. Сероглазов вирішив навчатися в Одеському інституті народного господарства (ОІНГ). Заручившись направленням (№ 314) від Одеського обласного комітету ЄКП від 19 вересня 1922 р. до ОІНГ щодо продовження отримання освіти [13, арк. 2], 21 вересня 1922 р. подав заяву на ім'я політичного комісара ОІНГ, який 23 вересня 1922 р. направив її на розгляд приймальної комісії [13, арк. 1]. З жовтня 1922 р. він став студентом ОІНГ [13, арк. 4, 5 зв.]. Мотив переведення до ОІНГ після трирічного навчання в ОПІ було викладено власноруч в «Общей форме анкеты для поступающих в Институт»: *«Я вважаю за необхідне для кожного гр[омадянина] перш ніж здобути односторонню освіту, як наприклад в ОПІ, мед[ичному] інст[итуті], обов'язково мати всебічну освіту та розвиток, яке дає Ін[ститут] нар[одного] гос[подарства]; без знань економіки, основ народного господарства, історії та соціології не мислим громадянин у справжньому значенні цього слова»*. Також до цього необхідно додати, що він вважав *«незначною культурно-просвітницькою роботою серед студентства»* [13, арк. 3 зв.]. Роблячи подібні пафосні висновки, він обрав не економічний факультет, а юридичний.

В ОІНГ на юридичному факультеті навчався протягом 1922–1925 рр. [1, арк. 1; 12, арк. 13]. Навчання давалося йому з труднощами. Наприклад, 11 листопада 1924 р. надав записку до Центральної переводної комісії ОІНГ з проханням перевести його на III курс незважаючи на те, що він не склав два заліки. Цю ситуацію він пояснював тим, що Губком КП(б)У мобілізував його до терчастини, тому він не встиг в наданий час з 1 до 15 жовтня 1924 р. скласти два заліки за попередній курс навчання. Наполягаючи на тому, що за II курс він не склав тільки два заліки з шести (!), то просив перевести його на III курс, а два заліки обіцяв скласти в найближчі десять днів [13, арк. 7]. Незважаючи на чотирьохрічне навчання у вищій школі, в ОІНГ навчався тільки три роки.

Під час навчання в ОІНГ проводив активну комсомольську, партійну, виладацьку і громадську діяльність [12, арк. 13 зв.]. З осені 1922 р. до 1925 р.

був на комсомольській роботі, як інструктор Агітпропу райкому та як завідувач шкільним відділом Губкому ЛКСМ. Проводив активну партійну роботу за пропагандистською лінією як керівник різних марксистських гуртків та доповідач з різних поточних політичних питань. Викладав у різних закладах профосу (ФЗУ, профшколи, вечірні робочі курси) суспільствознавство як дисципліну історичного циклу. Працював також в Одеському губернському відділі народної освіти – до квітня 1926 р., як інспектор ФЗУ, профшкіл, курсів [12, арк. 15].

Влітку 1925 р. І. Д. Сероглазов закінчив теоретичний курс навчання та виконав усі вимоги встановленого навчального плану юридичного факультету ОІНГ, але для отримання свідоцтва про отримання фаху, відповідно тогочасних умов системи вищої школи УСРР, мусив пройти обов'язкове стажування та захистити дипломну роботу [13, арк. 16]. Тому 5 вересня 1925 р. він написав заяву до комісії ОІНГ з розподілу стажування з проханням направити його на стажування до прокуратури [13, арк. 17]. У відповідь 10 вересня 1925 р. керівництво вишу за підписом ректора О. Я. Шпакова (1868–1927), відповідно постанові РНК УСРР від 4 травня 1923 р., відрядило його до Одеської окружної прокуратури для обов'язкового проходження стажування з оплатою виконуваної ним роботи за рахунок приймаючої організації [13, арк. 14–15]. У результаті від 29 вересня 1925 р. до 10 лютого 1926 р. він проходив стажування в судово-слідчому відділі Одеської окружної прокуратури з догляду за слідством та дізнанням, а також виступав у кримінальному відділі Окружного суду в якості громадського обвинувача [13, арк. 9–10, 13]. У довідці, підписаній старшим помічником окружного прокурора Окружного суду Люшковим, вказано, що за весь час стажування він сумлінно виконував доручені йому справи та виявив себе як цінний робітник в органах юстиції [13, арк. 9–10]. Після майже чотирьох з половиною місяців стажування в Одеській окружній прокуратурі для проходження подальшого стажування йому довелося шукати інше місце. 16 лютого 1926 р. він написав заяву як колишній студент III курсу на ім'я ректора ОІНГ, підписану того ж дня, з проханням надати квитки для поїзду поїздом до Харкова та назад для отримання відрядження на стажування [13, арк. 6]. Як далі розвивалися події у вирішенні цього питання, на сьогодні встановити не вдалося, але відомо, що від 23 квітня 1926 р. до липня 1927 р.² за направленням НКЮ УСРР [19, арк. 18 зв.] перебував на посаді прокурора НКЮ АМСРР [13, арк. 11–12, 13 зв.] (адміністративний центр Балта), виконуючи основну свою роботу з обслуговування цивільної та цивільно-касаційної інстанцій, крім того обслуговував трудову сесію в Балті, виступав як представник прокурорського нагляду за кримінальними справами та спостерігав за дізнанням та слідством. Народний комісар юстиції та прокурор АМСРР О. І. Строев (1886–1937) зазначав, що всю покладену на І. Д. Сероглазова роботу, він виконував акуратно, виявляючи добрі знання як у цивільному, так і в кримінальному праві при

² У протоколі допиту 2 вересня 1938 р. І. Д. Сероглазов помилково вказав, що прокурором в Балті був у 1926–1928 рр. [19, арк. 18–18 зв.].

вирішенні теоретичних і практичних питань [13, арк. 11–12]. У липні 1927 р. звіт про проходження стажу він надав комісії з проходження стажування ОІНГ [13, арк. 13–13 зв.]. Отже, в статусі прокурора він пропрацював від вересня 1925 р. до липня 1927 р., тобто, з урахуванням перерви у два з половиною місяці 1926 р., один рік і сім з половиною місяців³.

10 грудня 1927 р. І. Д. Сероглазову було видано посвідчення ОІНГ, в якому було вказано, що він прослухав курс юридичного факультету, виконав усі вимоги встановленого навчального плану на «дуже задовільно», а також 24 лютого 1927 р. підлягав іспитам у кваліфікаційній комісії та захистив самостійну працю «Приводи касації в цивільному процесі» («Поводы кассации в гражданском процессе») на «цілком задовільно». З отриманням цього посвідчення згідно з кодексом законів народної освіти УСРР він допускався до проходження обов'язкового практичного стажу за своїм фахом [13, арк. 19 зв. – 21], але на той час він його вже пройшов. Незважаючи на те, що самостійну роботу та проходження стажу він виконав до кінця 1927 р., свідоцтво про здобуття кваліфікації юриста він отримав тільки 18 січня 1930 р. [13, арк. 23]. На звороті цього свідоцтва мав бути перелік дисциплін, з яких, коли та якому викладачу склав заліки або іспити, але відповідно постанови комісії НКО УСРР (протокол № 37 від 21 вересня 1929 р.) розміщення переліку цих дисциплін було скасовано.

Дозволимо собі припустити, що І. Д. Сероглазов не поспішав отримувати диплом юриста імовірно через те, що 1928 р.⁵ вирішив відійти від юриспруденції та, не маючи вищої історичної освіти, перекваліфікуватися на викладача історії. На сьогодні не вдалося встановити причини, які підштовхнули І. Д. Сероглазова змінити фах, але фактом залишається те, що починаючи з 1929 р., в кожній анкеті він наполегливо акцентував увагу на своєму великому досвіді викладача історії. 23 жовтня 1929 р. в заяві на ім'я уповноваженого Укрголовнауки в Одесі Т. М. Внукова вказував: «*викладаю історію з 1922 р.*», а 31 жовтня 1929 р. в «Життєписі» писав, що працюючи в АМСРР прокурором «*...не залишав викладання*» (викладав у молдавський радянській партійній школі); з приїздом до Одеси працював в Окрнаросвіті як інспектор профосу «*...не припиняючи викладання*» на вечірньому робітничому факультеті [12, арк. 12, 15]. Працюючи в Одеському інституті професійної освіти (ОІПО, 1930–1933), вказував свій педагогічний стаж з 1920 р. [17, арк. 10; 18, арк. 149 зв.]. У «Картці педагога» ОІПО від 1932 р. вказав, що має 12 років загального педагогічного стажу з 1921 р., а в «Обліковій картці» від 7 вересня 1932 р. написав, що істориком працює 12 років та «*читає історію народів СРСР з 1929 р.*». У цій же картці писав: «*з 1917 р. по сучасний мент займаюсь педагогічною роботою: ФЗУ, вечірні курси – кінець 1922 – 1924; профос, робітфак – 1924–1926; рад-*

³ У життєписі від 31 жовтня 1929 р. безпідставно вказав, що в АМСРР у прокуратурі працював два з половиною роки [12, арк. 15].

⁴ В «Особистій картці» аспіранта в жовтні 1929 р. темою дипломної роботи вказав «Пределы кассационного разбора в советском суде» [12, арк. 13 зв.].

⁵ Е. П. Петровський помилково вказав, що ця зміна відбулася 1929 р. [31, с. 510].

партикола – 1927–1928; інститут – 1928 по сучасний мент; до 1922 року головним чином приватні уроки» [18, арк. 148 зв. – 149 зв.]. В анкеті часів початку 1960-х рр. вказував, що в 1920–1928 рр. працював у школах ФЗУ заводу Січневого повстання та на Пересипі, школах соціального виховання, на робітфаці Одеського інституту народної освіти (ОІНО), де спочатку викладав суспільствознавство, а згодом історію класової боротьби [1, арк. 1 зв.].

Насправді викладацька діяльність І. Д. Сероглазова у вищій школі розпочалася восени 1928 р., коли в ОІНО у статусі позаштатного викладача на робітничому факультеті вів історію класової боротьби. Наступного навчального року (1929/30) – на II курсі історичного відділу факультету професійної освіти ОІНО викладав історію Заходу [25, с. 310] як асистент професора К. П. Добролюбського [1, арк. 1 зв.], а на вечірньому робітничому факультеті викладав історію Заходу та України. У цей час також працював в Окружному партійному комітеті заступником завідувача відділу пропаганди та агітації [12, арк. 13–13 зв., 15].

Після першого навчального року викладання у вищій школі швидко зорієнтувався, що для подальшої кар'єри на цьому шляху йому необхідно пройти інститут аспірантури. Тому 23 жовтня 1929 р. написав заяву на ім'я уповноваженого Укрголовнауки в Одесі Т. М. Внукова з проханням зарахувати його аспірантом кафедри історії із зобов'язанням надати завершену наукову роботу 1 січня 1930 р. [12, арк. 12], тобто через два місяці (!). У результаті енергійного молодого викладача-комуніста 1 жовтня 1929 р. («заднім» числом) було зараховано штатним аспірантом Одеської секції Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури при ОІНО (Одеська секція при ОІНО), керівником якої був М. Є. Слабченко. Вивчаючи історію науки 1920-х рр. в УСРР, зокрема Одеської секції при ОІНО, дізнаємося, що формування складу аспірантів не залежало від керівника наукової структури, а здійснювалося шляхом командно-адміністративної вказівки. У випадку з набором аспірантів до Одеської секції при ОІНО восени 1929 р. було саме так. 12 листопада 1929 р. Укрголовнаука надіслала М. Є. Слабченку циркуляр-інструкцію про новий контингент набору до аспірантури на 1929/30 навчальний рік, у якому були чітко вказані імена чотирьох нових аспірантів (усі – комуністи) з найвищою стипендією у 100 рублів: Г. Й. Герман, І. Д. Сероглазов (обидва закінчили ОІНГ), І. І. Погорілий, Г. М. Трачевський (обидва закінчили ОІНО). Необхідно розуміти, що направленням комуністів до аспірантури займалися безпосередньо партійні структури. У випадку з Одеською секцією при ОІНО так було і в попередні роки, коли без поради із М. Є. Слабченком до числа його аспірантів зараховували комуністів Г. В. Князева, Н. І. Межберга (закінчив ОІНГ), Т. М. Хаїт та інших [22, с. 111, 117, 123–124]. Виходячи з цих фактів, дозволимо собі припустити, що І. Д. Сероглазову допомогу у кардинальній зміні професії від юриспруденції до викладання історії надали старші однопартійці або представники силових структур.

При вступі до Одеської секції при ОІНО І. Д. Сероглазов в «Особистій картці» аспіранта вказав, що рідними мовами були російська та «єврейська» [12, арк. 13]. Добре розуміючи, що в умовах впровадження політики українізації без знання української мови йому буде складно досягти успіху на ниві викладання історії, тому він заздалегідь подбав про розв'язання цієї проблеми. Згідно з протоколом Окружної кваліфікаційної комісії Інспектури ліквідації української неписьменності при Одеському окружному відділі народної освіти від 10 червня 1929 р. він склав іспит з української мови та виявив знання першої категорії, про що отримав довідку, датовану 25 червнем 1929 р. [13, арк. 18]. Отже, він отримав документальне підтвердження про володіння українською мовою. Під час вступу до аспірантури також вказував, що писав і читав латинською, французькою і німецькою мовами, але перекладав з цих мов за допомогою словника [12, арк. 14]. У вересні 1932 р. заповнюючи «Картку педагога» вказав, що може викладати німецькою і французькою мовами. В «Обліковому листку», підписаному 7 вересня 1932 р., написав, що знає німецьку мову, при цьому не зазначив рівень її знання – «читає», «пише» чи «говорить» [18, арк. 148–149]. Ці дані додатково демонструють невинуватість розбіжність у вказаних ним фактів біографії.

І. Д. Сероглазов разом із трьома колегами з набору до аспірантури 1929 р. під керівництвом М. Є. Слабченка майже не працювали, бо в статусі аспірантів вони фактично були знайомі з ним трохи більше двох місяців: від 12 листопада 1929 р. – часу офіційного призначення їх аспірантами, до 20 січня 1930 р. – часу арешту М. Є. Слабченка за звинуваченням в участі у справі СВУ. Перебування І. Д. Сероглазова в аспірантурі в другій половині 1929/30 навчального року проходило без наукового керівника, аж до 15 вересня 1930 р. [25, с. 393]. Справа в тому, що на підставі постанови РНК УСРР від 1 серпня 1930 р. про мережу науково-дослідних установ, НКО УСРР повідомив про ліквідацію деяких установ. В Одесі разом з Одеською філією Київського інституту єврейської культури і Одеською філією Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (Одеська філія ВУНАС) було ліквідовано Одеську секцію при ОІНО. Усі керівники, наукові робітники та науково-технічні співробітники звільнялися зі своїх посад з 15 вересня 1930 р. Доля аспірантів ліквідованої Одеської секції довгий час залишалась не з'ясованою. Лише 19 грудня 1930 р. на розпорядчому засіданні керівника сектора науки НКО УСРР було прийнято рішення, що тільки чотири аспіранти колишньої Одеської секції (Г. Й. Герман, І. І. Погорілий, І. Д. Сероглазов, Г. М. Трачевський) стали аспірантами Науково-дослідного інституту історії української культури імені Д. І. Багалія (НДІ імені Д. І. Багалія) у Харкові, але залишаються в Одесі на умовах прикріплення до кафедри історії України ОІНО. Проте заочно за планом інституту продовжують дослідження, складають звіти про наукову роботу, захищають промоційні праці, отримують стипендії. У результаті згаданих пертурбацій в інституті під керівництвом Д. І. Багалія І. Д. Сероглазов проходив аспірантуру заочно протя-

гом шести місяців. Тому його гучні заяви у багатьох документах щодо навчання в аспірантурі в 1930–1931 рр. за планом НДІ імені Д. І. Багалія є зухвалим перебільшенням [1, арк. 1; 18, арк. 148, 149]. Отже, з двох формальних років перебування в аспірантурі фактично он проходив навчання тільки вісім місяців. Зрозуміло, що людина, яка не мала вищої історичної освіти, оволодіти значно знаннями необхідними для підготовки науково-педагогічного працівника у царині історичної науки за такий стислий строк не могла.

Ще одним зухвалим перебільшенням з боку І. Д. Сероглазова є те, що на початку 1960-х рр. в анкеті для обліку викладацького складу Одеського державного університету (ОДУ) вказав, що 1931 р. у НДІ імені Д. І. Багалія захистив дисертацію (підкр. авт.) на тему «Схема курса истории народов СССР» [1, арк. 1]. Насправді це не був захист дисертації, це був захист промоційної роботи після завершення навчання в аспірантурі. У період другої половини 1920-х – напочатку 1930-х рр. в УСРР було передбачено лише два види публічних захистів наукових праць – промоційної роботи та докторської дисертації. Захист промоційної роботи відбувався за сценарієм, дуже схожим на сценарій захисту докторської дисертації (як і сучасних кандидатських і докторських дисертацій), а їх метою було встановлення певного кваліфікаційного рівня претендента. Кінцевим результатом цих захистів було переведення аспірантів науково-дослідних установ у категорію наукових співробітників цих установ. Таким чином, ті, хто вдало пройшов процедуру захисту промоційної роботи, отримували не науковий (кандидатський або докторський) ступінь, а наукову посаду, що підтверджувалося відповідною ухвалою Укрнауки НКО УСРР [38, с. 131–132]. Значна кількість одеських істориків тих часів (І. І. Белякевич, С. І.-Я. Боровой та ін.), які захищали промоційні роботи, вважали їх захистом кандидатської дисертації, не виключенням був й І. Д. Сероглазов, але державні структури такими їх не зараховували.

У 1930 р. під час змін у перебуванні І. Д. Сероглазова в аспірантурі відбулася також реорганізація мережі вищої школи Одеси. 12 липня 1930 р. РНК УСРР прийняла постанову «Про реорганізацію вузів і втузів і передачу їх у відання відповідних наркоматів», відповідно до якої на базі ОІНО було утворено Одеський фізико-хіміко-математичний інститут (ОФХМІ), Одеський інститут соціального виховання та ОІПО [25, с. 96–97]. Відповідно в 1930–1933 рр. працював в ОІПО [15, арк. 7] як на основному місці роботи [16, арк. 8], де спочатку обіймав посаду викладача І категорії та викладав ВДП [14, арк. 3, 7–8, 10 зв.; 16, арк. 3]. У перший навчальний рік у новому виші пройшов перевірку на знання української мови. Процес українізації наприкінці 1920-х рр. набув настільки надзвичайного розголосу, що про постанову щодо перевірки викладачів вишив було повідомлено в місцевій газеті. У результаті перевірки було зазначено, що І. Д. Сероглазов «історію Росії викладає українською мовою з 1929 р.» [15, арк. 5]. В «Обліковому листку» робітника ОІПО, підписаному 7 вересня 1932 р. вказував, що посаду професора обіймав з вересня 1931 р.

[18, арк. 149]. Станом на 1 квітня 1933 р. вважався професором історії народів СРСР з навантаженням 388 годин [17, арк. 10]. На початку 1960-х рр. в анкеті власноруч вказував, що в ОШО з вересня 1930 р. був доцентом, а з вересня 1931 р. – професором кафедри історії СРСР, а згодом – її завідувачем [1, арк. 1 зв.]. Ймовіріше відстань у часі майже в тридцять років призвела до появи розбіжностей в його даних.

На зламі 1920-х – 1930-х рр. І. Д. Сероглазов почав брати участь у роботі наукових товариств. У 1920-х рр. керував марксистськими гуртками у різних установах [12, арк. 14]. Від 17 листопада 1929 р. в статусі доцента член історично-етнологічного відділу Одеської філії ВУНАС [20, с. 7–8], де активними діями не відзначився. З 1930 р. до часу ліквідації був головою Одеського обласного відділення Товариства істориків-марксистів [1, арк. 2; 18, арк. 149 зв.]. У 1930–1933 рр. працював в Одеському істпарті науковим робітником І розряду [18, арк. 149 зв.] поруч з багатьма представниками ранньорадянської генерації одеських-істориків (І. М. Бровер, В. Л. Єлін, Є. В. Гороховська, Г. В. Князев, С. М. Ковбасюк, Н. І. Межберг, І. І. Погорілий, Г. М. Трачевський та ін.). Згідно з планом науково-дослідної роботи в Істпарті на 1930–1933 рр. він мав до серпня 1930 р. розробити тему «Большевистская организация в период гетманщины», а до листопада 1931 р. – тему «Союзный десант на Украине» [10, арк. 4–5]. Відповідно до плану ювілейного збірника на честь 25-ї річниці революції 1905 р. на чолі із завідувачем Істпарту С. Й. Туковим мав підготувати обсягом в один друкований аркуш матеріал з історії буржуазних і дрібнобуржуазних партій на той час [10, арк. 10]. 24 лютого 1933 р. І. Д. Сероглазов як представник Істпарту був присутній на нараді у секретаря Одеського обкому КП(б)У Ф. Я. Голуба [31, с. 511]. Завершеної за цими темами наукової продукції не виявлено.

У 1931 р. недовго співпрацював з Археографічною комісією Одеського краєвого історичного архіву, утвореною 6 липня 1931 р. на чолі з Л. М. Самулевич [11, арк. 2]. Для публікації матеріалів у журналі «Архів радянської України» було розподілено теми досліджень. За І. Д. Сероглазовим було закріплено тему «Документи з історії німецької окупації на Україні» з терміном виконання до 1 вересня 1931 р. [11, арк. 2 зв.]. У зв'язку з від'їздом на хлібозаготівельні роботи, станом на 10 серпня 1931 р. виконання закріпленої за ним теми знаходилося під загрозою зриву, тому цю тему було передоручено Л. І. Кангун [11, арк. 5, 8]. У вересні 1931 р. редакція журналу «Архів радянської України» знову включила І. Д. Сероглазова до списку наукових працівників, яким було розіслано запрошення до співробітництва з журналом [11, арк. 30–31], але чи відбулося воно на сьогодні встановити не вдалося. Тобто через зайнятість у реалізації завдань партії щодо хлібозаготівельної роботи та інших доручень він не мав часу не тільки займатися науковими дослідженнями, а ні завершенням навчання в аспірантурі. Отже, на прикладі біографічних даних І. Д. Сероглазова та І. П. Шмідта, який 1930–1933 рр. навчався в Московському інституті

червоної професури, можна зробити висновок, що представники ранньорадянської генерації вчених тяжіли до партійно-адміністративної роботи та звикли постійно перебувати на передових позиціях усіх революційних починань партії, а не приділяти увагу навчанню і науковій діяльності.

У 1933 р. відбулася чергова реорганізація мережі вищої школи Одеси. Навесні 1933 р. уряд УСРР ухвалив постанову про організацію діяльності державних університетів. В Одесі базою для створення університету стали ОІПО і ОФХМІ. Через рік у його складі з'явився в якості самостійної одиниці історичний факультет, викладацький склад якого складався з двох генерацій істориків: «пізньоуніверситетської» (1884–1917) і «ранньорадянської» (1917–1941) [26]. До складу останньої входив І. Д. Сероглазов, який з 1934⁶ р. працював у статусі професора як на основному місці роботи [35, с. 236]. З 1934 р. завідував кафедрою історії народів СРСР, а також став першим деканом створеного істфаку ОДУ [1, арк. 1 зв.]. Своїм заступником на посаді декана зробив С. М. Ковбасюка [19, арк. 102, 112, 134 зв.]. У 1934–1937 рр. був парторгом комсомольської організації факультету, керував чотирма пропедевтичними семінарами та аспірантурою [2, арк. 6, 21]. У 1934 р. йому присвоїли наукове звання доцента, а у грудні 1935 р. отримав науковий ступінь кандидата історичних наук [1, арк. 1 зв; 19, арк. 186 зв., 202 зв.] без захисту дисертації [30, с. 262]. Як вказував сам І. Д. Сероглазов, на початку 1960-х рр. за спеціальністю був істориком СРСР. У період з кінця 1920-х до 1937 р. в ОІНО, ОІПО та ОДУ читав загальні курси з історії другої половини XIX – початку XX ст. Викладав спеціальні курси: «Ленинское учение о двух путях развития капитализма в сельском хозяйстве», «Боярская дума и Земские соборы в истории России и исторической литературе» [1, арк. 1 зв.].

Здійсненням викладання на кафедрі історії народів СРСР у 1934–1937 рр. партійний комітет ОДУ був незадоволений. Так, 10 січня 1937 р. на засіданні парткому було висловлено думку, що *«Партком вважає абсолютно неправильний розподіл курсу історії народів за періодами між окремими членами кафедри... Незважаючи на те, що кафедра має наукову тематику, але ця наукова тематика не розроблена та не поставлені актуальні теми, наукові співробітники не мають індивідуального плану науково-дослідної роботи та кафедра цим питанням не займалася»*. Усього критику на адресу кафедри партком висловив у дев'яти пунктах, за якими і надав рекомендації [8, арк. 5–6]. Отже, викладання історії народів СРСР за часів керування кафедрою І. Д. Сероглазовим на думку партійної організації ОДУ відбулося не на високому рівні.

Перебільшенням є думка, що І. Д. Сероглазов мав «велику кількість публікацій» [36, с. 305]. Уперше власноруч про свої публікації він згадав в «Обліковому листку» від 7 вересня 1932 р., в якому перелічив критичну статтю про 3-ій том історії народів СРСР (Дод.: 9), статтю «М. Покровський як історик»

⁶ В «Анкеті для учета профессорско-преподавательского состава Одесского госуниверситета им. И. И. Мечникова» напочатку 1960-х рр. помилково вказав 1933 р. [1, арк. 1 зв.].

(Дод.: 15), низку статей науково-методичного характеру в місцевій пресі та здану до друку книжку «Аграрний рух на Одещині в 1917–1919 рр.» [18, арк. 149]. Власноруч на початку 1960-х рр. вказав назви чотирьох публікацій (див. дод., пункти 9, 14–15, 20). Також зазначав, що назви низки статей не пам'ятав, а статті «критичного порядку» у 1932–1934 рр. публікував у співавторстві з колегами по аспірантурі: І. І. Погорілим, Г. М. Трачевським і Г. Й. Германом (див. дод., пункти 10–13) [1, арк. 2]. У публікаціях 1931–1932 рр., присвячених історичному М. М. Покровському виступав апологетом його історичних концепцій [19, арк. 115–116].

На посаді декана у перші роки І. Д. Сероглазов працював нібито віддано, проблем на факультеті на першій погляд не було. За час роботи в ОДУ з боку вищих партійних органів на його адресу нарікань також не було. Під час перевірки районним комітетом КП(б)У партійних документів партійної організації ОДУ в період від 7 жовтня до 26 листопада 1935 р. дефектів в його документах не було виявлено, а партійний квиток підлягав обміну, що було затверджено на засіданні Бюро райкома КП(б)У 13 грудня 1935 р. [5, арк. 108]. Згодом партійний квиток було замінено на новий, який був у нього до часу його виключення з лав партії [19, арк. 9].

У період 1934–1935 рр. І. Д. Сероглазов проводив активну партійну і громадську роботу в ОДУ, його неодноразово обирали до складу партійного комітету та президії загальних зборів партійної організації ОДУ, до пленуму районного комітету партії та на партійні конференції [19, арк. 187, 203], 25 квітня 1936 р. обирали делегатом на району партійну конференцію Ворошиловського районного партійного комітету з ухвальним голосом [7, арк. 94, 101], у різні роки обирали депутатом Одеської міської ради робітничих і червоноармійських депутатів, а також до районних рад Одеси [1, арк. 2]. Керівництво вишу і партійної організації доручали йому виступати на загальних зборах парторганізації і закритих партійних зборах ОДУ з промовами щодо важливих рішень партії. Протоколи первинної партійної організації ОДУ, дають можливість ознайомитися із змістом його виступів на деяких засіданнях у період 1935–1936 рр. Так, 23 червня 1935 р. на загальних закритих партійних зборах ОДУ був одним з дев'яти активних учасників обговорення підсумків червневого пленуму ЦК ВКП(б) [6, арк. 151–152]. 3 листопада 1935 р. на загальних закритих партійних зборах був одним з чотирнадцяти активних учасників обговорення процесу перевірки партійних документів [6, арк. 155, 157]. 8 грудня 1935 р. на закритих партійних зборах був одним з вісімнадцяти активних учасників обговорення процесу перевірки партійних документів у партійній організації ОДУ [6, арк. 177–182]. 23 грудня 1935 р. на загальних закритих зборах партійної організації ОДУ був одним з шістнадцяти активних учасників обговорення питання партійного керівництва комсомолом в ОДУ [6, арк. 185–189]. На загальних закритих партійних зборах ОДУ 4 січня 1936 р., на яких слухали підсумки рішень грудневого пленуму ЦК ВКП(б) 1935 р. щодо поширення методів ста-

ханівського руху на виробництві, І. Д. Сероглазов також підтримав цю ідею та висловив свої пропозиції [6, арк. 24–24 зв.]. Вже через три дні – 7 січня 1936 р. на загальних зборах студентів і викладачів ОДУ (загальна кількість присутніх 1 313 осіб) у присутності ректора І. П. Шмідта та на чолі з секретарем партійної організації ОДУ П. Т. Швецем він був одноосібним доповідачем виступу щодо підсумків грудневого пленуму ЦК ВКП(б), на якому обговорювалися результати перевірки партійних документів та підтримка стахановського руху. Підтримуючи ідею стахановського руху, прямо на зборах викладач М. Є. Барабтарло взяв на себе зобов'язання захистити дисертацію 1936 р. та викликав на змагання викладачів І. Д. Сероглазова і Г. А. Машталера. Обидва на такий виклик відгукнулись і взяли на себе відповідні зобов'язання: Г. А. Машталер захистити докторську дисертацію 1936 р., а І. Д. Сероглазов зобов'язався захистити докторську дисертацію у строк, встановлений НКО УСРР. Згодом Г. А. Машталер зобов'язання виконав, а І. Д. Сероглазов – ні. З кожним новим навчальним роком коло соціалістичних змагань в університеті розширювалося, але представники історичного факультету їх не виконували. 9 січня 1936 р. на загальних закритих зборах партійної організації ОДУ І. Д. Сероглазов був одним з шістнадцяти активних учасників обговорення питання стану пропаганди і агітації в ОДУ [7, арк. 3–4]. 15 лютого 1936 р. на загальних закритих зборах партійної організації ОДУ був одноосібним доповідачем виступу щодо постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про історичну науку [7, арк. 16]. У заключному слові на цих зборах він підсумував: *«Правильно мене тут критикували, бо у мене є багато помилок, чимало лекцій оброблено і статів в дусі концепції Покровського. Зараз завдання моє разом з парторганізацією провести боротьбу проти анти-ленінських концепцій. Що попали в викладений курс історії як мною, так і особливо викладачами Петринським і Загоровським»* [7, арк. 21]. 5 червня 1936 р. на загальних зборах партійної організації ОДУ при обговоренні про роботу із співчуваючими зазначав, що *«Оцінку про роботу з співчуваючими треба дати незадовільну і особливо на історичн[ому] ф[акультеті]...»* [7, арк. 124]. 23 червня 1936 р. на загальних партійних зборах ОДУ був одноосібним доповідачем щодо обговорення підсумків червневого пленуму ЦК ВКП(б), на якому було обговорено проект Конституції СРСР. Після заключного слова І. Д. Сероглазова було ухвалено: *«Партзбори ОДУ заслухавши та обговоривши доповідь т[овариша] Сероглазова про підсумки червневого пленуму ЦК ВКП(б) цілком схвалюють рішення пленуму і вимагають від кожного члена і кандидата партії більшовицької боротьби за переведення до життя цих рішень, що мають всесвітнє історичне значення. Проект Сталінської конституції є документ Сталінської епохи* [7, арк. 130–131]. 8 жовтня 1936 р. на загальних партійних зборах ОДУ був одним з активних учасників обговорення рішення ЦК ВКП(б) щодо прийому до лав партії [7, арк. 166]. 23 жовтня 1936 р. на загальних партійних зборах ОДУ був одним з активних учасників обговорення підсумків пленуму Одеського обласного комітету КП(б)У [7, арк.

181]. 28 жовтня 1936 р. на загальних партійних зборах ОДУ був одним з активних учасників обговорення звіту про роботу партійного комітету ОДУ [7, арк. 185–186]. 3 листопада 1936 р. на загальних відкритих партійних зборах ОДУ був одним з семи учасників обговорення доповіді Й. В. Сталіна на VIII надзвичайному з'їзді Рад СРСР (основний доповідач М. С. Вайнштейн) [7, арк. 195–196]. 17 грудня 1936 р. на загальних закритих партійних зборах був основним доповідачем підсумків 5-ї Одеської міської партійної конференції (17–19 листопада 1936 р.) [7, арк. 222–224]. 17 січня 1937 р. на засіданні парткому ОДУ при обговоренні поведінки студента V курсу хімічного факультету, члена партії Н. І. Елькіна, який разом із двома студентами підписав листа до Комітету вищої школи СРСР проти проведення перших державних іспитів в ОДУ, виступив дуже рішуче: *«Він як комуніст себе не виправдовує, він не може бути комуністом»* [8, арк. 16, 20].

Усі виступи І. Д. Сероглазова були насичені елементами тогочасної партійної лексики, кон'юнктури, самокритики, вислужуванням перед партійним керівництвом, демонстрацією відданості партії, рішучою боротьбою на її боці та захистом і популяризацією задекларованих нею ідей. До того ж не залишав громадську роботу, працював пропагандистом у відділі культури і пропаганди ленінізму Одеського міського партійного комітету. 4 квітня 1935 р. прочитав лекцію про «Квітневі тези» В. І. Леніна для секретарів парткабінетів і парторгів. Така активна і віддана позиція комуніста призвели до того, що він став одним із провідних апологетів ідей ВКП(б) в ОДУ, тому 29 грудня 1935 р. на засіданні парткому ОДУ його включили до агітаційного бюро при парткомі для допомоги агітаторам [7, арк. 231], 20 лютого 1936 р. на засіданні парткому ОДУ його було затверджено керівником школи з вивчення класиків марксизму-ленінізму [7, арк. 203], а 16 вересня 1936 р. на засіданні партійного комітету ОДУ йому доручили дати методичні вказівки пропагандистам професійної мережі [7, арк. 153]. Як представник ОДУ від грудня 1935 р. до лютого 1936 р. у Будинку вчених перед партійним активом Ленінського і Сталінського районів виступав з доповідями на теми «Грудневе повстання 1905 р.» і «Рушійні сили революції 1905 р.» [7, арк. 234], а в Будинку вчених і на заводі імені Січневого повстання – з темою «12 років без Леніна – ленінсько-сталінським шляхом» [7, арк. 235]. У січні 1937 р. йому також було доручено виступити з доповіддю «13 років без Леніна» на засіданні парткому ОДУ [8, арк. 11]. Впевнена та зухвала поведінка І. Д. Сероглазова також ґрунтувалася на добрих відносинах з М. С. Вайнштейном, який у різні часи займав в ОДУ посади проректора (1933–1936) і ректора (1936–1938). Їх знайомство, за словами І. Д. Сероглазова, почалося 1929 р., коли він працював в Окружному комітеті партії та дав М. С. Вайнштейну рекомендацію для вступу до лав партії [8, арк. 119].

Ймовірніше авторитетне сприйняття постаті І. Д. Сероглазова колегами по ОДУ закінчилося через півроку як він зайняв посаду декана – навесні 1935 р., коли поступово в його бік все частіше і частіше лунали слова незадоволення

щодо виконання ним своїх обов'язків, що згодом переросло в масову критику. Так, на засіданні Пленуму парткому ОДУ 23 квітня 1935 р. при обговоренні роботи комітету комсомолу ОДУ І. Д. Сероглазова було звинувачено в недбайливій допомозі комсомольцям істфаку, тому його зобов'язали «...*посилити повсякденне керівництво й допомогу комсомолу*» [6, арк. 74–75], а на загальних зборах партійної організації ОДУ 14 травня 1935 р. йому було рекомендовано разом з комітетом комсомолу «...*негайно розгорнути проробку промови тов[ариша] Сталіна на випуску академіків Червоної армії*» [6, арк. 83, 87]. З кожним місяцем критики з боку колег на його адресу більшало і вона ставала більш жорсткішою. 19 листопада 1935 р. на засіданні парткому ОДУ як декан він доповідав про роботу істфаку, а парторг І. М. Доукін доповідав про партійно-масову роботу на істфаці [2, арк. 47; 6, арк. 167]. Реакцією на їх виступи стала вкрай негативна резолюція секретаря парткому ОДУ П. Т. Швеця. 29 грудня 1935 р. на засіданні парткому ОДУ після того, як заслухали індивідуальний звіт кандидата до лав партії аспірантки Є. В. Сизоненко про її участь у партійному житті та про стан підготовки кандидатської дисертації, І. Д. Сероглазова було звинувачено, що він як її науковий керівник не здійснював достатнього керівництва. Тому партком ухвалив рекомендувати І. Д. Сероглазову здійснити допомогу Є. В. Сизоненко [7, арк. 231–232]. У січні 1936 р. Одеський обком КП(б)У організував в університеті перевірку викладання громадянської історії [34]. Доповідь комісії була негативною. 25 квітня 1936 р. секретар парткому ОДУ П. Т. Швець на загальних закритих зборах партійної організації ОДУ відкрито звинуватив І. Д. Сероглазова у шкідництві: «*Т[овариш] Сероглазов інколи приходить невідготовлений до лекції, запізнюється, за 10 хв[илин] після дзвоника і за 15 хв[илин] до дзвоника залишає лекції...*». Уже в цей час ситуація для І. Д. Сероглазова була дуже складною, тому враховуюче те, що роботу на істфаці контролювало керівництво обласного комітету партії, на його захист став ректор І. П. Шмідт: «*Правильно говорили про тов[ариша] Сероглазова, що він попустив роботу на факультеті, але не вірно говорив тут т[овариш] Новіков, що це шкідництво і т[аке] інші[е]*» [7, арк. 94–100]. Висловлені звинувачення і критика на адресу І. Д. Сероглазова призвели до того, що він почав м'якше реагувати на критику та став більш стриманим у своїх висловлюваннях.

Спостерігаючи складну ситуацію навколо своєї персони, яка з кожним місяцем ставала все гірше, І. Д. Сероглазов почав використовувати тактику – «кращий захист – це напад», тому активно виступав проти колег, які вже потрапили в опалу партійної організації ОДУ. 5 вересня 1936 р. на загальних закритих комсомольських зборах ОДУ після доповіді секретаря Ворошиловського районного партійного комітету Кузнецова «Про викриття послідишів контрреволюційної троцькістсько-зінов'євської банди в партії і в комсомолі», на яких основним об'єктом цькування було обрано вже звільненого ректора І. П. Шмідта, І. Д. Сероглазов також долучився до цієї акції: «*Сьогодні на зборах промовці викривали ті неподобства, що чинив Шмідт в університеті, викривали нових*

ворогів, але ось саме останнє всі промовці робили недостатньо» [7, арк. 137, 144].

Негативною на факультеті була ситуація і з проведенням наукової роботи. Згідно з доповідною запискою відповідального контролера Агронського Комісії партійного контролю при ЦК ВКП(б) від 23 січня 1936 р. щодо результатів перевірки викладання громадянської історії в ОДУ «за останні два роки жодна кафедра громадянської історії історичного факультету Одеського держуніверситету жодної друкованої продукції не дала». Особиста наукова діяльність І. Д. Сероглазова знаходилася у такому ж стані. В усній розмові із перевіряючим він заявив, що за останні два роки написав наступні праці: «Проблемы периодизации истории СССР в свете указаний т. Сталина»; «1905 год в исторической литературе» і докторську дисертацію на тему «Аграрні рухи на Україні під час австро-німецької окупації», але «в результаті документальної перевірки виявилось, що жодна з цих робіт не закінчена і до друку не готова». Відносно роботи аспірантів на історичному факультеті контролер зауважував, що роботу завідувачів кафедр К. П. Добролюбського, І. Д. Сероглазова й І. І. Погорілого разом з роботою декана І. Д. Сероглазова щодо «керівництва та підготовки аспірантів потрібно визнати абсолютно незадовільною» [2, арк. 7–10]. Подібна негативна ситуація зберігалася і впродовж наступного року, що було висвітлено на засіданні парткому ОДУ 26 січня 1937 р. [8, арк. 23–23 зв.]. Слабку фахову підготовку аспірантів-істориків підтверджували і самі історики факультету. Так, 23 вересня 1937 р. на загальних партійних зборах ОДУ аспірант П. О. Лісничий розповідав, намагаючись дискредитувати аспіранта О. І. Колеснікова, що він «...запитав мене, коли, якого числа організована Центр[альна] рада, я забув, а він заявив – от тобі історик» [9, арк. 30–31]. Як бачимо серед аспірантів і науковців істфаку були проблеми не тільки із знанням історичних фактів, а їм не були відомі методи проведення навчального процесу і наукових досліджень. Враховуючи, що у нововідкритому університеті підготовка аспірантів вважалася одним із пріоритетних завдань, але вкрай дивним виявилось те, що підготовлених і захищених дисертацій на істфаці за перші три роки існування (1934–1937) не було. Найстрашніше в тому, що може представники ранньорадянської генерації істориків і хотіли б стати справжніми фахівцями в історичній науці, але не було кому їх навчити цьому або вони самі не знали, як це робити. Одиниці представників дореволюційної генерації вчених-істориків, які працювали на істфаці, не могли допомогти в цьому, бо їх знання і навички сприймалися сучасниками як надбання буржуазної історичної науки, яка не мала нічого спільного з радянською наукою. Отже, будь які спроби поширення знань та методів навчальної і наукової роботи з боку дореволюційних вчених могли бути використані проти них як намагання поширення ідей імперських поглядів або знань, що в умовах політичних репресій 1930-х рр. відразу ставало вироком у контрреволюційній діяльності та загрожувало життю. Тому іноді траплялося так, що науковим керівником аспіранта був сам аспірант. Напри-

клад, у матеріалах обстеження роботи Одеського педагогічного інституту за 1937/38 навчальний рік зазначено: *«т[овариш] Горбатюк штатний викладач Педінституту з навантаженням у півтори ставки, він же викладач Держуніверситету теж із навантаженням у півтори ставки, він також і керівник кафедри в Держуніверситеті та аспірант тієї кафедри, керівником якої він є»*. У цьому випадку схема інституту аспірантури в ОДУ виглядає абсурдом.

Кожен викладач вищої школи кожного року підписував документ, у якому зазначав наукову тему дослідження, термін його виконання та платню за проведеної роботу. Кожен давав розписку про зобов'язання виконати свою тему розміром у певну кількість друкованих аркушів та здати її до наукової частини ОДУ не пізніше кінця грудня поточного року, а у разі невиконання зобов'язувався повернути суму отриманого авансу. Наприклад, у документі під назвою «План сплати за наукову роботу по історичному факультету ОДУ на 1936 рік» І. Д. Сероглазов зобов'язувався до 29 грудня 1936 р. виконати дослідження на теми «Аграрний рух на Україні під час австро-германської окупації» та «Історична концепція М. М. Покровського» [30, с. 262–263]. Із двох запланованих тем до логічного завершення йому вдалося довести тільки останню. Як бачимо, 1936 р. І. Д. Сероглазов змінив вектор наукових досліджень з радянської історіографії, де основною темою була історична концепція М. М. Покровського, на історію селянських рухів на теренах України на початку ХХ ст. Такі кардинальні зміни були пов'язані з тим, що з опублікуванням 27 січня 1936 р. офіційного повідомлення «В Совнарком Союзу ССР и ЦК ВКП(б)» з боку ВКП(б) почалася критика ідей М. М. Покровського, що ставало небезпечним для І. Д. Сероглазова, від чого в подальшому йому не вдалося вберегти себе.

Після багатьох випадків критики на свою адресу протягом 1936 р. напочатку 1937 р. І. Д. Сероглазов намагався демонструвати свою активну роботу щодо налагодження навчального процесу. Наприклад, на засіданні парткому ОДУ 17 січня 1937 р. під час обговорення питання щодо підготовки до складання державних іспитів доповідав, що *«Ми підібрали літературу, виділили кімнату для роботи студентів V-х курсів. Обговорено графік здачі дисциплін. Обговорено програми. Підготовка весь час іде, зараз друкуються програми з усіх дисциплін. У студентів немає ніяких підстав говорити, що немає умов для підготовки до іспитів – треба взятись за роботу»* [8, арк. 16–17]. Проте проти нього тривали відкриті виступи, в яких звучали прямі звинувачення у дворушництві, антипартійній, контрреволюційній і націоналістичній діяльності. Так, на загальних партійних зборах ОДУ, які проходили 25–27 лютого 1937 р. в контексті обговорень рішень Лютневого пленуму ЦК КП(б)У, обласного, міського та районного партійних активів з критикою на адресу І. Д. Сероглазова виступили студент І курсу істфаку Ткаченко, доцент С. Ф. Збандуто, доцент М. Є. Барабтарло, декан робітфаку П. Т. Швець. Після виступу останнього колеги, усвідомлюючи своє невігідне становище, І. Д. Сероглазов вдався до зворотної критики на адресу П. Т. Швеця при цьому перекладаючи відповідаль-

ність за недоліки з себе на вже звільненого ректора І. П. Шмідта: *«Мій виступ на активі був недостатнім, на минулому партійному активі я не дав критики та оцінки Шмідту. Ми Шмідта маємо характеризувати як троцькіста, ворога народу – який 1923 р. керував троцькістською організацією. Шмідт провалював роботу в університеті, заохочував порушення виробничої дисципліни, тепер лише ми ліквідуємо залишок шмідтовщини – не складання заліків, розвал труд[ової] дисципліни»*. На захист П. Т. Швеця та одночасно з критикою І. Д. Сероглазова відразу виступили студент робітфаку Коноваленко і Слубицький. Розуміючи, що обраний ним метод захисту не дав позитивного результату, І. Д. Сероглазов обрав інший шлях оборони від критиків: *«Вчорашній мій виступ був зовсім не вірний. На історичному факультеті букет професури ворожой зібралось справді, але я не вів відповідну роботу, не виконав завдання, поставлених переді мною... Я працював прокурором, боровся з ворогами партії завжди і боротимуся»*. Обрана тактика визнання помилок також не принесла І. Д. Сероглазову бажаного результату. Відразу ж після його виступу слово надали аспіранту-комуністу П. О. Лісничому, слова якого ще більше формували недовіру до декана: *«У Сіроглазова є риса, що він не любить критики, і вважає що він не може помиляться. У Сіроглазова в роботі зустрічаються такі моменти, на питання що нового вніс т[овариш] Сталін в Ленінізм, дав не точні формулювання. Тов[ариш] Сіроглазов гадає, що його ніхто не може критикувати»*. Усіх висловлених на цих партзборах звинувачень було достатньо для того, щоб ухвалити негативну характеристику діяльності І. Д. Сероглазова та розпочати проти нього внутрішнє розслідування: *«Декан факультету чл[ен] партії тов[ариш] Сіроглазов не забезпечив більшовицьке керівництво роботою факультету. Виходячи з того, що в наслідок передоверення тов[аришем] Сіроглазовим всієї роботи істфаку, що привело до шкідницького планування учбового процесу, за що тов[ариш] Сіроглазов, як член партії-декан несе персональну відповідальність. Партзбори доручають парткому перевірити всі факти і зайнятись питанням можливості дальнішого перебування його на посаді декана істфаку...»* [8, арк. 25, 28–29, 33–39, 42–43].

Після отримання значної порції критики та звинувачень у шкідництві, троцькізмі та не знанні основних положень сталінського ленінізму І. Д. Сероглазов став активніше підтримувати рішення радянської влади та радикальніше висловлюватися щодо її ворогів. Так, на загальних партійних зборах ОДУ, які проходили 10 березня 1937 р., на якому обговорювалося інформаційне повідомлення про пленум ЦК ВКП(б) та постанову пленуму про підготовку до виборів Верховної Ради *«Кожен з нас відчуває тепер гордість за наші успіхи, а разом з тим і відповідальність за поставлені завдання пленумом ЦК ВКП(б). Вітаючи постанову ЦК треба зараз перейти до конкретної роботи»* [8, арк. 54].

Незважаючи на визнання І. Д. Сероглазовим своїх помилок та підвищену політичну активність, на загальних партійних зборах ОДУ продовжували його

критикувати. Наприклад, на загальних партійних зборах ОДУ, які проходили 22–23 березня 1937 р., на яких обговорювалося підсумки рішення Пленуму ЦК ВКП(б), про нього негативно висловилися студент III курсу істфаку Ангаров, професор Б. М. Меламед і доцент М. Ф. Скавронський. Не стримуючи натиску від колег, І. Д. Сероглазов виступив з поміркованою відповіддю: *«Завдання поставленні пленумом – це оволодіти більшовизмом, і підходити до справи по діловому, а не по діляцькому. На прикладі шахтинського шкідництва тов[ариш] Сталін показав, що треба контроль і пильність, якої у нас бракувало... У мене на факультеті багато хиб і головні вони в відсутності контролю з мого боку. Корінна помилка в моїй роботі, це відсутність контролю, у нас є звичайно покращення в роботі, учбовий процес у нас побудовано краще ніж в минулому році, прориву за розкладом немає»*. Зміни у тональності виступу та ставлення до виконання справ були помічені присутніми на зборах. Студентка V курсу істфаку Соколовська і ректор М. С. Вайнштейн: відмітили це. Незважаючи на позитивні оцінки студентки і ректора, секретар парткому ОДУ В. Ігнатенко в заключному слові знову наголосив на недоліках в роботі декана: *«Не керує роботою і тов[ариш] Сероглазов, він усі недоліки викладання узнає від других, но не сам їх знаходить, винувата і парторганізація факультету. Тов[ариш] Сероглазов зараз уже взявся і хоче працювати, але йому не допомагають комуністи, хоч парторганізація там велика... Нам треба все викрити, показати людей і виправити помилки»* [8, арк. 62–64, 67–68, 71–73].

Негативні випадки на адресу І. Д. Сероглазова продовжились й на засіданні партійного комітету ОДУ 7–8 квітня 1937 р. під час обговорення керівництва навчальною частиною та планування навчального процесу. На його слова, що на істфаці *«...раніше історія була ліквідована, по суті, а те, що раніше до постанови ЦК та РПК читалося, то в дусі Покровського. На факультеті справді такий склад людей, що можуть шкодити і я не налагодив контроль викладачів, зокрема Розенталя, у цьому моя помилка на кафедрах»* відразу з критикою виступили професор Б. М. Меламед і секретар парткому В. Ігнатенко. Більше того в резолюції зборів було ухвалено, що необхідно *«Відмітити, що тов[ариш] Сероглазов не забезпечив керівництво історичн[им] факультетом, що цілком вірно стверджено в висновках комісії, передоручив керівництво факультетом Ковбасюку, знятому з роботи за націоналізм, за що тов[ариш] Сероглазов заслуговує зняття з роботи та покладення на нього парткари, але приймаючи до уваги його визнання помилок допущених в роботі та прохання його дати змогу виправити недоліки в роботі декана факультету, вважати за можливе залишити на роботі, зауваживши йому. Партком вважає за неможливе залишити надалі Ковбасюка не роботі зас[тупника] декана»* та дати йому характеристику після внутріпартійного розслідування справи [8, арк. 80–83].

Розуміючи наслідки небезпеки, яка складалася навколо нього, на загальних партійних зборах ОДУ, які проходили 9–12 квітня 1937 р., І. Д. Сероглазов вирішив діяти на випередження – чергового разу визнав недоліки у своїй роботі

та назвав імена і громадські організації, через які, на його думку, у роботі історичного факультету виникали проблеми: *«Парткомітет констатував тяжке становище на іст[оричному] факультеті, потрібно реалізувати рішення парткомітету. Я вже неодноразово визнавав правоту рішення парткому щодо іст[оричного] факультету. Прикріплені т[овариши] Вайнштейн і Повар ніколи не бувають на іст[оричному] факультеті. 44 комуністи зі своєї парторганізації складають прошарок іст[оричного] факультету. Потрібно відновити систему парторгів за деякими курсами. Про комсомол – парторг повинен систематично керувати комсомолом, потрібно допомогти комсомолу, потрібно заслухати на парткомі. Про міском – міском працює погано, не організовано проф[есійне] виклад[ання] у навчальн[ому] процес[і]. Українізація погіршилася, більшість викладачів читають російською мовою (Волков ті ін[ші])»*. Реакції на цей виступ з боку колег не було, але під час обговорення кандидатур до парткому, навіть після проголошення І. Д. Сероглазовим про зняття своєї кандидатури, 68 осіб проголосували за виключення його зі списків кандидатів. Заключне слово відносно його кандидатури висловив секретар парткому В. Ігнатенко: *«Сіроглазов на факультеті не справився. Є доповнюючий матеріал про деяку неіскренність. Його фамілія не Сіроглазов, а Шехтер. У нього є брат закордоном Шехтер, прислав на утримання матері гроші. Сіроглазов написав, що був у Червоній армії, а на самому ділі служив у Мішки Япончика. Не указав, що служив у його отряді. Не може бути обраним в партком»*. На що І. Д. Сероглазов зміг промовити тільки «зім'яті» фрази: *«Моє прізвище Сероглазов з 1919 року, під цим прізвищем був у ЄКП і вступив до партії. У мене брат лікар закордоном, він надсилає гроші для матері і 3 роки на мою вимогу не надсилав. Я був у полку ім[ені] Леніна, він так тоді називався. Я був у студ[ентському] батальйоні та влитий до цього полку. З троцькістами зв'язку не мав. Мене в партком обирати не слід»* [8, арк. 91, 94, 100–101]. Остання фраза символізує відчуття ним програшу у протистоянні з парткомом та загалом партійною організацією ОДУ. Підтвердженням цього також є те, що 60 голосами І. Д. Сероглазова було викреслено зі списків для участі у районній партійній конференції [8, арк. 112].

Ще одне підтвердження програшу І. Д. Сероглазова у протистоянні з партійною організацією ОДУ відбулося на засіданні парткому ОДУ, яке проходило 5 і 7 травня 1937 р. На засіданні другого дня партком розглядав його справу як члена партії. Спочатку виступив Зарицький, який надав інформацію про розслідування поданих компрометуючих матеріалів на І. Д. Сероглазова, потім слово надали обвинуваченому, після якого виступили усі бажаючі: професор Б. М. Меламед, капітан військової кафедри Яворський, Зарицький, секретар парткому В. Ігнатенко, Березняк. У результаті багатогодинного процесу розгляду справи було ухвалено оголосити І. Д. Сероглазову догану [8, арк. 133, 137–140]. Таким чином, комуністами університету проти нього було розпочато відкриту боротьбу.

Незважаючи на отриману догану та труднощі у відносинах з деякими колегами, І. Д. Сероглазов продовжував брати участь в обговореннях на засіданнях парткому, тобто демонстрував впевненість у поведінці та дбайливе ставлення у виконанні своїх обов'язків декана. Демонструючи зовнішній спокій, насправді І. Д. Сероглазова дуже хвилювала винесена йому догана, бо він добре розумів, що вона псувала йому реноме та заважала розвитку подальшій кар'єрі. Тому на закритих партійних зборах ОДУ, які проходили 15 травня 1937 р. виступив із заявою, що складалася з шести пунктів, яку оголосив секретар парткому В. Ігнатенко: *«1) тов[ариш] Сероглазов не визнає правильною статтю Котішева; 2) допомога його матері від брата, що живе закордоном – вже не допомагає (протягом 3-х років); 3) до армії був мобілізований як член ЄКП; 4) прізвище своє Шехтер не приховував при вступі до партії; 5) комітетом ЄКП було залишено для проведення парт[ійної] роботи; 6) Нольський був моїм добрим знайомим, він був тоді членом партії, з Одеси поїхав 1930 року»*. У відповідь виступили троє комуністів: Мер, студент V курсу істфаку Матяш і студент III курсу істфаку Сойфер. Слова трьох виступаючих не покращили ситуацію І. Д. Сероглазова, бо вони не були авторитетними особами для інших присутніх комуністів, та й виходячи із змісту весняних протоколів партійних зборів стає зрозумілим, що рішення відносно його долі було вже прийнято парткомом ОДУ, справа залишалась тільки за дотриманням проведення відповідної процедури щодо його вилучення з лав партії та звільнення з роботи. Тому і на цих зборах було ухвалено відповідне рішення: *«1. Затвердити рішення парткому від 5/V–37 р. 2. Тов. Сероглазову, за те, що дав не вірні відомості про службу в Червоній армії в особову партійну справу та за те, що не поставив до відому парторганізацію про перебування брата за кордоном та одержання від нього доларів матір'ю, про зміну свого прізвища Шехтер на Сероглазов – оголосити догану»* [8, арк. 147, 150].

У результаті такої злагодженої кампанії комуністів ОДУ І. Д. Сероглазов разом із М. С. Вайнштейном стали цапами-відбувайлами, імена яких згадувалися в якості відповідальних за всі недоліки в роботі університету, або їх використовували як приклад вигляду боротьби з наслідками певних злочинів, тим самим відволікаючи увагу від існуючих проблем та їх справжніх винуватців. Наприклад, на загальних зборах партійної організації ОДУ, які проходили 15 червня 1937 р., на яких слухали підсумки XIII з'їзду КП(б)У (27 травня – 3 червня 1937 р.) та обласної партійної конференції, ім'я І. Д. Сероглазова неодноразово згадували у негативному контексті: студент III курсу хімфаку Зубцов, Березняк і студент III курсу істфаку Лаєвський. При цьому І. Д. Сероглазов продовжував себе позиціонувати відданим комуністом, який чітко виконував усі ініціативи і накази партії, навіть, на відміну від виступів на попередніх зборах, доповідав українською мовою та демонстрував занепокоєння щодо проведення політики українізації: *«Рішення XIII з'їзду потрібно покласти в основу масово-політ[ичної] роботи. У всьому місті і районах*

стояло питання про таку важливу подію, як лист тов[ариша] Сталіна. Треба цю справу підняти. Українізація – треба звернути увагу на покращення цієї роботи» [8, арк. 173, 175].

Поки І. Д. Сероглазов намагався реанімувати своє реноме, комуністи ОДУ продовжували збирати проти нього компромат. Так, Г. Катишеву було доручено розслідувати заяви щодо теоретичних помилок І. Д. Сероглазова, допущених у викладанні та публікаціях, а також у тезах, складених разом з Б. М. Меламедом. З цією інформацією Г. Катишев виступив на засіданні парткому ОДУ 25 червня 1937 р., на якому розглядали справу І. Д. Сероглазова. Основні звинувачення зводилися до того, що не в усіх своїх публікаціях він дотримувався головних положень марксистсько-ленінської теорії, популяризував помилкову концепцію М. М. Покровського, у доповідях не висвітлював зрадницьку роль Л. Д. Троцького, невірно та недостатньо оцінював публікації Н. І. Межберга, допустив багато теоретичних помилок у брошурі, написаної разом з Б. М. Меламедом. Крім Г. Катишева з критикою І. Д. Сероглазова також виступили аспірант П. О. Лісничий, доцент С. Ф. Збандуто, Березняк, секретар комсомольської організації ОДУ Кублановський, аспірант О. П. Єгіпко, член парткому і директор Ботанічного саду І. О. Власенко. Обговорення були дуже жваві й гострі, навіть дійшло до прилюдних образ. Так, в умовах винесення догани парторганізацією ОДУ, постійного психологічного тиску з боку колег, публічної критики студентів, аспірантів, колег та інших життєвих моментів психіка І. Д. Сероглазова не витримала. На слова Кублановського «...не можна дійти невтішного висновку про ворожість Сероглазова» Г. Катишев додав «Мені це важко сказати», на що І. Д. Сероглазов миттєво відповів: «Ничтожество такое». Свою поведінку він пояснював тим, що робити його «...ворогом ніхто права не давав», тому «...проти цього рішуче виступає». Як наслідок у висновках одним із пунктів було ухвалено: «3. Відмітити непартійну поведінку тов. Сероглазова на парткомі» [8, арк. 191–193]. Подібний випадок декана істфаку набув розголосу та подальшого прилюдного обговорення. Остаточне рішення щодо цієї нестандартної ситуації було прийнято на загальних партійних зборах ОДУ 26 червня 1937 р., коли після оприлюднення інформації членом парткому І. О. Власенком було ухвалено: «1. Постанову парткому затвердити. 2. Останній пункт змінити в такий редакції: „Відміти неетичну поведінку тов[ариша] Сероглазова на засіданні парткому”» [8, арк. 178–183]. Різка і груба реакція І. Д. Сероглазова на відкрите звинувачення у ворожості є зрозумілою, бо за часів комуністичної диктатури пролетаріату в СРСР штамп «ворог народу» був не тільки ідеологічним, яким позначали політичних супротивників радянської влади, а й підґрунтям для кримінального вироку, що було прописано в Карному кодексі СРСР. Особливо загрозливим цей штамп був під час апогею кампанії боротьби з «ворогами народу» – Великого терору (1937–1938), головним елементом якого була боротьба з «ворогами народу», а політичні репресії були посилені та доведені до максимуму своєї інтенсивнос-

ті. Тому І. Д. Сероглазов добре розумів, що прилюдне звинувачення у ворожості робить його мішенню для співробітників НКВС.

Ще більш критичною ситуація стала для І. Д. Сероглазова на загальних партійних зборах ОДУ, які проходили 23 і 25 вересня 1937 р., на якому із засудженням його дій виступили Мер, доцент С. Ф. Збандуто, студент IV курсу істфаку Ангаров, студент робітфаку Коноваленко та інші [9, арк. 30–35]. Після виступу 15 колег та не чекаючи виступів інших, І. Д. Сероглазов вирішив виголосити промову на свій захист: *«Завдання парторганізації викоренити все вороже, що прищепилося. Про мене заявляє Швець. Я справді виявив сліпоту партійну і прогледів Погорелого. Я з ним входив до товариства істориків-марксистів. Я писав із ним разом статті, які визнані за витримані, але Погорілий писав одне, а робив інше, але я прогледів його. Свою провину я визнаю. Швець теж про себе не розповів всього, що він був ставлеником Кузнєцова і Бричкіна. Про Розенталя, я також заперечував, але Кузнєцов сказав, що треба прийняти його на роботу. Я заперечував категорично проти надсилання на роботу Шульмана і коли мені сигналізували про шкідливу роботу його студенти Чухрій, Ангаров, Пінсон та інші – ми його зняли. Ковбасюка також ухвалили за рекомендацією Швеця, він його знав. Я несу відповідальність за те, що я робив, але погано, коли деякі комуністи звалюють провину з себе на мене. Партком погано працює, а головне не перевіряє виконання рішення»* [9, арк. 35–36]. Використана І. Д. Сероглазовим методика не сприяла покращенню ситуації, колеги все одно продовжували виступати з різкою критикою на його адресу: доцент Г. А. Машталер, студент V курсу істфаку Матяш, студент IV курсу істфаку Лаєвський, аспірант геофаку Лихогляд, студент IV курсу хімфаку Зубцов, професор Б. М. Меламед, студентка III курсу істфаку Барановська, декан робітфаку П. Т. Швець, аспірант істфаку О. І. Колесников і аспірант фізичного інституту П. В. Капустянський [9, арк. 36–42]. Після довготривалих і звинувачувальних виступів трьох останніх осіб було порушено питання щодо припинення обговорення постаті І. Д. Сероглазова. За припинення обговорення проголосували 33 людини, проти – 13 [9, арк. 42–43]. Незважаючи на результати голосування і те, що обговорення тривало другий день, як мінімум 13 осіб ще мали бажання виступити з критикою проти І. Д. Сероглазова. В останні хвилини обговорення це вдалося зробити Березняку і студенту IV курсу істфаку Лаєвському. Після дводенних обговорень комуністи ОДУ ухвалили: *«що т[овариш] Сероглазов не по більшовицькому ставиться, як до оцінки своїх політичних помилок так і до оцінки зв'язків з ворогом народу Погорілим і пропонують парткому на найближчому засіданні розв'язати питання про його партійність»* [9, арк. 43–45]. Серед тих, хто виступив з критикою проти І. Д. Сероглазова, було шість студентів і три аспіранти, які склали більшість у порівнянні з чотирма викладачами (статуси двох виступаючих встановити не вдалося).

Крім критики з боку комуністів партійної організації ОДУ восени 1937 р. на адресу І. Д. Сероглазова почала лунати критика на сторінках місцевої преси

від імені одеських комсомольців і комуністів. 28 вересня 1937 р. на шпальтах «Молодої гвардії» – газети робітничої молоді, видання Одеського губернського комітету комсомолу – було представлено політичний образ декана істфаку І. Д. Сероглазова і ректора М. С. Вайнштейна. Також була дана характеристика різним сферам діяльності історичного факультету та його декана, якому закидалися звинувачення у поганій підготовці аспірантів, які ще на третьому році навчання були змушені слухати теоретичний курс та семінари; недбалому керівництві факультетом; невчасній виплаті стипендій; незавершені читання низки курсів лекцій тощо. Подібного змісту 30 вересня 1937 р. з'явилася стаття у «Чорноморській комуні» [31, с. 512–513].

Насправді ситуація з керівництвом на істфаці була складною та поступово погіршувалася. Восени 1937 р. почалися перевірки функціонування історичного факультету та роботи його декана І. Д. Сероглазова. У вересні 1937 р. партком ОДУ доручив членам парткому: професору Г. А. Машталеру і аспіранту фізичного інституту П. В. Капустянському розглянути справу І. Д. Сероглазова та надати висновки щодо неї. П. В. Капустянський з часом відмічав: *«Перше, що кинулося нам (комісії) у вічі при розборі справи, то це його безмежна нещирість. Навіть за якими документальними звинуваченнями він категорично все заперечував. Матеріали говорили про безумовну неможливість його залишення в партії та необхідність подальших рішень, що було зрозуміло і для нього»*. У результаті на І. Д. Сероглазова було накладено стягнення за розвал роботи на історичному факультеті [19, арк. 125 зв. – 126 зв.]. Тоді ж восени 1937 р. для перевірки роботи історичного факультету було створено комісію у складі члена парткому і директора Ботанічного саду І. О. Власенка, доцента С. Ф. Збандута, доцента М. Ф. Скавронського, доцента Г. А. Машталера і доцента О. Т. Смирнова. Ця комісія на трьох аркушах надала яскравий матеріал без вказання дати щодо проблем і недоліків на одному із структурних підрозділів університету. У висновках подана негативна оцінка роботі І. Д. Сероглазова за різними напрямками: керування факультетом і кафедрою, проведення навчального процесу і наукової діяльності, політика формування викладацького складу, підготовка молодих кадрів тощо [19, арк. 102–107, 112–114].

Унаслідок критики в університеті в місцевій пресі з'явилися публічні осуди у вигляді низки статей, автори яких закидали І. Д. Сероглазову участь в ЄКП, «потурання ворогам народу», погане керівництво факультетом, не налагодження навчального процесу, помилки у викладанні (читаючи курс історії СРСР, не доводив його до закінчення) [3, арк. 41] тощо. Вагомим звинуваченням був той факт, що за час його деканства і завідування кафедрою жоден аспірант не захистив дисертацію [19, арк. 117, 127, 130]. Гірше того, спроби парткому ОДУ домогтися покращення роботи аспіранта П. О. Лісничого викликали запеклий опір зі сторони І. П. Шмідта та І. Д. Сероглазова [19, арк. 117]. Підтвердження факту порушення умов проведення навчального процесу зберіглися на сторін-

ках університетської газети [23]. З цього часу почалося відкрите політичне переслідування І. Д. Сероглазова.

Усі ці факти, а також трагічна подія з другом – І. І. Погорілим [19, арк. 126] (у серпні 1937 р. заарештовано) – мали змусити замислитися І. Д. Сероглазова над погіршенням його репутації в університеті, що могло призвести до негативних наслідків. Тим більше, що у зв'язку зі справою М. С. Вайнштейна спеціальна комісія займалася усіма матеріалами, поданими на І. Д. Сероглазова, про що було оголошено студентом V курсу геофаку Пустовитом на загальних партійних зборах ОДУ, які проходили 23 травня 1937 р. [8, арк. 154].

2 жовтня 1937 р. на засіданні парткому ОДУ було ухвалено розгляд справи І. Д. Сероглазова передати на обговорювання загальних зборів партійної організації ОДУ [9, арк. 21], але все ж таки вирішили, що спочатку розглянуть її 4 жовтня 1937 р. на засіданні парткому ОДУ, в якій основним доповідачем був член комісії професор Г. А. Машталер. Одноголосним рішенням було ухвалено виключити його з лав партії, зняти з роботи та передати справу до відповідних органів для притягнення до відповідальності [9, арк. 20].

13 жовтня 1937 р. на загальних партійних зборах ОДУ було заслухано справу члена партії І. Д. Сероглазова (доповідав П. В. Капустянський). Щодо цієї справи висловилися 18 комуністів університету (Ханзон, П. В. Капустянський, Флешлер, Г. А. Машталер, Дикштейн, Корнієнко, Романов, Пінсон, Зубцов, Ангаров, Яворський, Юдкевич, Матяш, Морозов, М. С. Вайнштейн, П. Г. Чухрій, М. Є. Барабтарло, Киселевич) і голова комісії обкому партії Прокопович. Після надання слова І. Д. Сероглазову присутні на зборах ухвалили «Сероглазова І. Д., члена ВКП(б) з 1924 р., який перебував у 1917–1922 рр. в дрібнобуржуазній націоналістичній партії ЄКП, як не роззбройшеного націоналіста дворушника та такого, що приховує від партії свій зв'язок протягом ряду років з агентами фашизму та троцькістами Шмідтом, Гладковською, Гороховською і свій зв'язок з закордоном як посібника і співучасника шкідництва, проводимого націоналістом Погорілим на історичному ф[акультеті] ОДУ (шкідницьке планування, засміченість ф[акультета] ворогами), як такого, що приписав собі заслуги перебування в Червоній армії, дезертирував з фронту і залишився на території білих – з партії виключити і передати справу до відповідних органів для притягнення до відповідальності» [9, арк. 3–3 зв.]. Після заслуханої доповіді ректора ОДУ М. С. Вайнштейна 13–16 жовтня 1937 р. закриті збори партійної організації ОДУ винесли резолюцію, в якій зазначали, що «внаслідок притуплення партійної пильності з боку керівництва університетом (Вайнштейн, Збандуто) та факультетами (історичного – Сероглазов, географічного – Вишнепольський)... підготовка до 1937/38 навч[ального] року фактично зірвана». Також було заявлено, що «Нове керівництво університету – Вайнштейн, Збандуто, факультетами – Сероглазов, Вишнепольський – не вели більшовицької боротьби з викорчовування та ліквідації наслідків шкідництва і примирливо поставилися до тих ворожих елементів, які ще й досі є

в університеті і цим вони фактично продовжували сприяти ворогам» [9, арк. 4–5]. Отже, одногосно комуністи ОДУ розправилися з І. Д. Сероглазовим.

2 грудня 1937 р. Бюро Ворошиловського районного комітету партії підтвердило рішення первинного осередку – парторганізації ОДУ щодо виключення І. Д. Сероглазова з лав КП(б)У як [19, арк. 9, 119–120]. Внаслідок цього з грудня 1937 р., згідно з довідкою проректора з навчальної частини від 3 квітня 1939 р., в університеті він не працював [19, арк. 16]. Кафедру історії СРСР після звільнення І. Д. Сероглазова очолив А. В. Фадеєв. Те, що в грудні 1937 р. І. Д. Сероглазов залишив керівництво історичним факультетом, передавши всі справи С. М. Ковбасюку, підтверджують і матеріали архівно-слідчої справи [19, арк. 116]. Хоча у заяві на ім'я Першого секретаря ЦК КПРС від 3 травня 1954 р. вказував (у заяві на ім'я Генерального прокурора СРСР від 28 квітня 1954 р. ця інформація відсутня), що в ОДУ працював до дня арешту [19, арк. 203]. Отже, якщо вважати час звільнення І. Д. Сероглазова з університету груднем 1937 р., то його викладацький стаж у вищій школі складав дев'ять років і чотири місяці. При цьому в заявах на ім'я Генерального прокурора СРСР від 28 квітня 1954 р. та на ім'я Першого секретаря ЦК КПРС від 3 травня 1954 р. вказував, що до арешту у вищій школі всього працював одинадцять з половиною років [19, арк. 186 зв., 202 зв.]. Цей факт чергового разу підтверджує схильність І. Д. Сероглазова до постійних безпідставних змін фактів своєї біографії з метою демонстрації значущості своєї персони в тому чи іншому прояві.

У грудні 1937 р. імовірно І. Д. Сероглазову стало зрозуміло, що події, які відбуваються навколо нього, можуть призвести до трагічних наслідків. Тому того ж місяця особисто в ЦК ВКП(б) подав листа на ім'я Й. В. Сталіна, в якому писав *«про обстановку цькування, тероризування членів партії, створеної в університеті злочинними особами... з метою перебити партійні кадри та насамперед кадри комуністів – науковців»* [19, арк. 176].

24 червня 1938 р. Одеський міський комітет КП(б)У розглянув апеляційну справу в присутності І. Д. Сероглазова та підтвердив рішенням Бюро Ворошиловського районного комітету партії [9, арк. 9, 121].

Відсторонення від керування факультетом і кафедрою, звільнення з роботи і лав партії були не самими трагічними моментами в житті І. Д. Сероглазова 1937 р. Більш грізним і загрозливим було те, що співробітники НКВС в Одеській області, як мінімум починаючи з 1937 р., збирали проти нього компрометуючий матеріал, який характеризував його провину або невідданість радянській владі. Так, в архівно-слідчій справі № 86662 УНКВС Одеської області за звинуваченням І. Д. Сероглазова відкладено копію листа комсомольця В. Т. Горбатюка до партійного комітету ОДУ, датовану 14 вересня 1937 р., в якому він надав оцінку загальній політичній ситуації в університеті, критикував недбалість і непрофесійність його керівництва, перелічував викритих ворогів народу та закликав партійців університету до рішучої боротьби з будь-якими ворогами та їх проявами проти радянської влади [19, арк. 108–111]. З чотирьох аркушів

цього листа один аркуш повністю присвячено недолікам і помилкам І. Д. Сероглазова під час перебування на посаді декана історичного факультету [19, арк. 110].

Маючи на руках документальні підтвердження негативної оцінки роботи І. Д. Сероглазова в ОДУ від його колег-комуністів та студента-комсомольця, рішення щодо його звільнення з лав партії від усіх ланок місцевих партійних організацій (університету, районного комітету, міського комітету) із звинуваченням у зв'язках з ворогами народу – І. П. Шмідтом, Н. І. Межбергом та І. І. Погорелим – дало підстави співробітникам НКВС підготувати документи для його арешту та обрання запобіжного заходу з утриманням під вартою.

Остаточну підготовку арешту І. Д. Сероглазова співробітниками НКВС було завершено 5 липня 1938 р., коли постановою IV відділу УДБ УНКВС в Одеській області його було виключено з агентурної мережі, до якої він потрапив 10 жовтня 1937 р. під прізвищем «Професор». Ймовіріше підставою для цього стало звинувачення 16 серпня 1937 р. завідувача відділу культури і пропаганди ленінізму Одеського міськпарткому Є. В. Тульського І. Д. Сероглазова разом із М. С. Вайнштейном, Ш. Г. Вишнепольським та ще 15 особами в участі в контрреволюційній організації. Завданням І. Д. Сероглазова як секретного співробітника органів НКВС було «висвітлювати і викрити троцькістське підпілля в Одеському університеті», але, припустимо, що він не виправдав надій або вів подвійну гру. Невиконання поставленого перед ним завдання передбачало притягнення його до кримінальної відповідальності, оскільки він «всіляко намагався дезінформувати і не показувати справжнього обличчя своїх спільників, які згодом були репресовані як вороги народу, на явки систематично не з'являвся, був недисциплінованим, від роботи по виявленню троцькістського підпілля і його організаційних зв'язків відмовився, що підтверджує його двоїстість» [31, с. 513–514].

Постанова про обрання І. Д. Сероглазову запобіжного заходу з утриманням під вартою як «активного учасника контрреволюційної сіоністської організації» – злочині передбаченому ст. 54-10 і ст. 54-11 КК УРСР було оформлено Одеським обласним управлінням НКВС 10 липня 1938 р. [19, арк. 2]. Через три дні, 13 липня, відповідно до постанови прокурора Одеської обласної прокуратури було санкціоновано його арешт та утримання в Одеській тюрмі [19, арк. 3]. Того ж 13 липня було виписано ордер на арешт І. Д. Сероглазова співробітником IV відділу Одеського обласного управління НКВС за адресою площа Карла Маркса, будинок № 8, квартира 3 [19, арк. 4, 166], але з невстановлених на сьогодні обставин цього не сталося. Дивним виглядає той факт, що термін дії ордеру на арешт, як правило, не перевищує 3 діб, про що вказано в ньому самому, але у випадку І. Д. Сероглазова цю нормативно-процесуальну норму було порушено. Його арешт відбувся 24 липня 1938 р. [19, арк. 5, 6 зв., 13, 162, 173, 180, 182, 216 зв., 217], коли також було проведено обшук, під час якого вилучили паспорт, військовий квиток та різне листування [19, арк. 5, 6 зв., 13].

Майно І. Д. Сероглазова не було описано і квартиру не було опечатано, тому що в ній залишилися проживати його дружина і дитина [19, арк. 13]. «Постановление о привлечении в качестве обвиняемого» було оголошено І. Д. Сероглазову 2 серпня 1938 р. [19, арк. 7–7 зв.]. Того ж дня було заведено «Анкету арестованного» з його фото [19, арк. 6–6 зв.].

Після перших п'яти з половиною місяців перебування під слідством у груповій справі І. Д. Сероглазов винним себе не визнав. На очних ставках (24 серпня, 2 вересня, 4 вересня, 5 вересня, 14 листопада 1938 р.) [19, арк. 145–157] і допиті 3 вересня 1938 р. він заперечував усі звинувачення, які йому висувало слідство [19, арк. 20–22]. Тоді слідство в якості свідків допитало його колег, які всі, будучи комуністами, висловилися із засудженням І. Д. Сероглазова. Викладач фізики, член парткому, редактор університетської газети П. В. Капустянський (протокол допиту від 29 грудня 1938 р.) акцентував увагу на зміні прізвища, активній участі в ЄКП проти більшовиків, перебуванні в полку Мішки Японца, пошуку в роботі особистого зиску, небажанні висувати молодих працівників тощо [19, арк. 124–127 зв.]. Історик М. Ф. Скавронський (31 грудня 1938 р.) критикував за погане керівництво факультетом, порушення навчального процесу на факультеті, переведення студентів з курсу на курс незалежно від результатів семестрових випробувань (на V курсі були студенти Святенко, Дмитренко та ін., які мали заборгованість за I та II курси), не підтримку фахівців нової радянської генерації (у 1936/37 навчальному році на факультеті не було жодного викладача – випускника радянської вищої школи), дискредитацію молодих науковців (Литвиненко та ін.), потурання «ворогам народу», помилки у викладанні, розтрату державних коштів (на наукову роботу на факультеті виділялися десятки тисяч рублів, але факультет не давав наукової продукції) тощо [19, арк. 128–130 зв.]. Директор Одеського педагогічного інституту І. О. Власенко (14 січня 1939 р.) закидав йому зміну прізвище, наявність родичів за кордоном, приписування собі участі в Громадянській війні, скасування практичних занять, які могли б вести асистенти тощо [19, арк. 136–138]. Незважаючи на всі звинувачення на свою адресу, І. Д. Сероглазов винним себе не визнав. Тому оперуповноважений 2 відділу УДБ УНКВС Одеської області 16 січня 1939 р. постановив його слідчу справу виділити для додаткового слідства в окреме провадження та одночасно порушив клопотання перед Обласною прокуратурою щодо продовження терміну тримання його під вартою [19, арк. 10].

Після виділення окремої справи слідство продовжило викликати в якості свідків колишніх колег І. Д. Сероглазова: викладача В. Т. Горбатюка (27 січня 1939 р.), студента V курсу і голова профкому істфаку П. Г. Чухрія (29 січня 1939 р.), директора Одеського музею революції С. Й. Тукова (22 березня 1939 р.), наукового співробітника Одеського музею революції М. І. Камінкера (22 березня 1939 р.) [19, арк. 131–135 зв., 139–144 зв.]. Отже, за рішенням співробітників НКВС «контрреволюційна» діяльність І. Д. Сероглазова була підтверджена показаннями П. В. Капустянського, М. Ф. Скавронського,

П. Г. Чухрія, І. О. Власенка, В. Т. Горбатюка та висновками комісії з обслідування істфаку [19, арк. 165], що було вказано в обвинувальному висновку [19, арк. 162–166].

Більшість звинувачень, висловлених колегами на адресу І. Д. Сероглазова, мають документальні підтвердження. 11 листопада 1935 р. на засіданні партійного комітету ОДУ присутні колеги-комуністи ставили йому в провину, що він *«...не вжив ніяких заходів щодо налагодження умов»* для аспірантської роботи П. О. Лісничого, який перебуваючи два роки в аспірантурі не був забезпечений науковим керівником [4, арк. 163]. У звіті про роботу партійного комітету ОДУ за період від 12 квітня 1937 р. до 25 квітня 1938 р. вказано, що із закінченням 1936/1937 навчального року станом на 1 липня 1937 р. із 1 566 студентів усі заліки склали лише 566 студентів (≈36 %), а 990 студентів (≈63 %) не склали усі заліки. До того ж 160 студентів у заборгованості мали по 3 заліки, 87 – по 4, 41 – по 5, 11 – по 6, 10 – по 7, 4 – по 8, 2 – по 9, 1 студентка (Гендіна – дружина колишнього секретаря Ленінського райкому партії Кузнецова) – 11 заліків. Після того як на початку 1937/1938 навчального року керівництво дало можливість студентам «боржникам» скласти заліки, станом на 1 жовтня 1937 р. залишилось понад 400 студентів, які не склали усі заліки, а 78 студентів було відраховано [4, арк. 185, 188].

У подальшому на допитах (31 січня, 1 лютого, 4 лютого, 20 березня 1939 р.) І. Д. Сероглазов продовжував заперечувати усі звинувачення висунуті проти нього [19, арк. 23–24, 27–35], відмовлявся від показань висунутих проти нього під час очних ставок, від показань даних іншими особами проти нього [19, арк. 145–157]. При цьому в протоколі допиту від 1 лютого 1939 р. він навіть наголошував: *«З колективом університету загалом у мене була спрацьованість і добрі стосунки, зрозуміло ближчі з якими разом працював. Університетом я ні з ким особистих рахунків не мав і ні з ким особистих рахунків не зводив. У своїй роботі я керувався виключно інтересами справи, інтересами університету, а не особистими стосунками. Працюючи в університеті з моменту його організації⁷ мені доводилося вести боротьбу з низкою осіб, критикувати інших залежно від того, чи йшлося про ті чи інші недоліки в роботі чи навіть злочини»* [19, арк. 25–26]. Патетика цих слів зрозуміла, бо що ще залишається людині, яка понад пів року знаходилася під арештом і добре розуміла, що їй лишалося тільки самій виправдовувати себе, а в злочинах звинувачувати інших.

4 лютого 1939 р. слідчий пред'явив І. Д. Сероглазову слідче провадження у його справі, на що він заявив, що свою справу за звинуваченням у сіонізмі вважав фіктивною та наполягав на виклику його прокурором для надання пояснення в його справі [19, арк. 159]. Як результат у жодному з протоколів допитів не визнав себе винним, заперечував і спростовував намагання звинуватити його у належності до сіоністської організації чи польської військової

⁷ У цьому факті також припускається відвертої фальсифікації. Університет організовано 1933 р., а на історичному факультеті він почав працювати одночасно з його відкриттям 1934 р.

організації. 15 лютого 1939 р. лікарі лікарні одеської тюрми № 38 встановили, що він одержим захворюванням на розширення аорти (аневризму аорти) [19, арк. 167а]. Складно сказати чи відіграла ця обставина якусь роль, але трохи більше ніж за місяць слідство було завершено.

20 березня 1939 р., згідно зі слідчою справою, відбувся останній допит [19, арк. 28–35], після якого 26 березня 1939 р. слідчий вдруге пред'явив слідче провадження, на що І. Д. Сероглазов заявив, що зі слідчими матеріалами на 157 сторінках ознайомився особисто, але слідство у справі вважає не повним, тому не погодився із закінчення ведення слідства та не підписав цей документ [19, арк. 160], що було надзвичайно рідкісним явищем у слідчій практиці тих часів. Цього ж дня у відповідь слідчий склав акт, який свідчив про закінчення ведення слідства та був підписаний двома керівними особами УНКВС в Одеській області [19, арк. 161–161 зв.]. Отже, незважаючи на відмовлення від показань висунутих проти нього та незгоду щодо закінчення ведення слідства після восьми місяців воно було завершено рішенням керівництва НКВС.

4 квітня 1939 р. було складено обвинувальний висновок, за яким І. Д. Сероглазову інкримінували членство в «контрреволюційній об'єднаній сіоністській організації» (ст. 54-10 ч. 1 і 54-11 КК УРСР) на підставі того, що 1917–1922 рр. був активним членом контрреволюційної дрібнобуржуазної ЄКП, за дорученням якої 1920 р. на зборах молоді в Тирасполі виступав з сіоністськими промовами; будучи секретним співробітником (сексотом) НКВС (підкреслено автором) приховував та дезінформував органи НКВС, відмовившись від роботи з виявлення ворожого підпілля; був пов'язаний з троцькістською і польською військовими організаціями, підтримуючи зв'язок із братом, який мешкав у Польщі; займаючи посаду декана істфаку ОДУ розвалив роботу цього факультету, зривав читання історії радянського періоду, не провів підготовку до навчального року, зруйнував підготовку молодих фахівців з історії, склад кафедр укомплектовував «ворожими елементами» (кафедру історії України складали: Погорілий – викритий ворог народу, Ковбасюк – націоналіст, Трачевський – націоналіст-петлюрівець, Межберг – троцькіст, Шульман – націоналіст) з метою збереження контрреволюційних кадрів; був тісно пов'язаний з вже репресованими «ворогами народу» (Кузнецов, Трачевський, Гордієвський, Загоровський, Петринський та ін.). Внаслідок викладеного було прийнято рішення слідчу справу І. Д. Сероглазова направити на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР [19, арк. 162–166].

Далі слідча справа І. Д. Сероглазова, згідно з тогочасним законодавством, пройшла всі процесуальні вимоги. 7 травня 1939 р. помічник прокурора обласної прокуратури зі спеціальних справ затвердив обвинувальний висновок Управління НКВС у звинуваченні І. Д. Сероглазова та направлення слідчої справи на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР [19, арк. 168]. 31 травня 1939 р. старший слідчий слідчої частини УДБ НКВС УРСР у Києві, розглянувши слідчу справу І. Д. Сероглазова, ухвалив направити цю справу на розгляд

Особливої наради при НКВС СРСР [19, арк. 169–170]. 7 липня 1939 р. прокурор відділу зі спеціальних справ прокуратури УРСР ухвалив погодитися з направленням слідчої справи І. Д. Сероглазова на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР [19, арк. 171]. 28 серпня 1939 р. Секретаріат Особливої наради при НКВС СРСР виніс висновок, що ця справа підлягає розгляду на Особливій нараді при НКВС СРСР [19, арк. 173–174]. Особлива нарада при НКВС СРСР відбулася 5 жовтня 1939 р., на якій було ухвалено, що за участь у контрреволюційній організації І. Д. Сероглазова ув'язнити до виправно-трудового табору строком на п'ять років, рахуючи термін з 24 липня 1938 р., а слідчу справу здати до архіву [19, арк. 175]. Отже, після ведення слідства впродовж восьми місяців ще через шість з половиною місяців (усього в одеській тюрмі провів 14 з половиною місяців⁸) ухвалені та узгоджені на різних рівнях ієрархії силових структур СРСР було ухвалено вирок першому декану істфаку ОДУ.

Ув'язнення І. Д. Сероглазов відбував в Усольському виправно-трудовому таборі (Усольтабі)⁹ – одному із таборів ГУТАБу (Головне управління виправно-трудових таборів НКВС СРСР), заснованому 5 лютого 1938 р. в місті Солікамськ Пермської області (з 8 березня 1940 р. до 2 жовтня 1957 р. Молотовська область, нині Пермський край). Про це свідчить вказана ним адреса у скарзі від 9 квітня 1940 р. [19, арк. 176–179] та довідка за результатами перевірки у Центральній оперативно-довідковій картотеці 1 спеціального відділу МВС СРСР від 27 травня 1954 р. [19, арк. 216–216 зв.]. Чисельність ув'язнених в Усольтабі в різні роки складала від 10 до 30 тисяч осіб. У таборі займалися лісозаготівлями, деревообробкою, працею у різних цехах, вели будівництво. Якою трудовою діяльністю перебуваючи у таборі займався І. Д. Сероглазов, на сьогодні встановити не вдалося.

Описуючи історію відбування покарання у виправно-трудовому таборі, І. Д. Сероглазов і тут припустився створення фальсифікацій та неоднорідних історичних фактологічних підмінювань. Так, у заявах на ім'я Генерального прокурора СРСР від 28 квітня 1954 р. та на ім'я Першого секретаря ЦК КПРС від 3 травня 1954 р. писав, що весь термін покарання відбував у Ниробському виправно-трудовому таборі Молотовської області [19, арк. 186–187, 202]. До того ж він вказував, що коли його звільнили, то направили через управління Ниробтабу вчителем історії на роботу до середньої школи села Нироб, де знаходилося управління табору [19, арк. 187]. Хоча у вищенаведених документах вказано, що він перебував саме в Усольському виправно-трудовому таборі міста Солікамськ. Випадково припустися помилки у цьому аспекті І. Д. Сероглазов не міг, бо з Усольтабу його було звільнено 5 травня 1944 р., про що

⁸ У заявах на ім'я Генерального прокурора СРСР від 28 квітня 1954 р. та на ім'я Першого секретаря ЦК КПРС від 3 травня 1954 р. І. Д. Сероглазов безпідставно вказав, що в одеській тюрмі знаходився 18 місяців [19, арк. 186, 202]. Як мінімум він збільшив час свого перебування у тюрмі на 3 місяці.

⁹ Е. П. Петровський помилково вказав, що І. Д. Сероглазов перебував «на засланні у Ниробському ВТТ м. Солікамськ» [31, с. 517]. По-перше, у місті Солікамську знаходився Усольський ВТТ. По-друге, Ниробський ВТТ розташовувався у селі Нироб.

свідчить довідка за результатами перевірки у Центральній оперативно-довідковій картотеці 1 спеціального відділу МВС СРСР від 27 травня 1954 р. [19, арк. 216–216 зв.], а Ниробський ВТТ (Ниробтаб) – це підрозділ, що діяв у структурі ГУТАБу НКВС СРСР, який було організовано в січні 1945 р. виокремленням з Усольського ВТТ. Отже, відбувати покарання у Ниробтабі І. Д. Сероглазов не міг апіорі. Незважаючи на всі наочні факти, які саме причини підштовхували його для зміни вказування місця відбування покарання, на сьогодні залишаються не встановленими.

З перших місяців перебування у таборі він почав писати скарги до різних інстанцій. Скарги також писали представники його родини, навіть під час війни. У заяві на ім'я Генерального прокурора СРСР від 28 квітня 1954 р. він згадував, що низку скарг писав на ім'я Народного комісара внутрішніх справ Л. П. Берію та Прокурора СРСР (з 1946 р. посада мала назву Генеральний прокурор СРСР) [19, арк. 186, 202]. В одній із таких скарг від 9 квітня 1940 р. [19, арк. 176–179] він писав: *«У своїх скаргах на Ваше ім'я я викладав суть моєї справи, я пояснив, яким чином я став жертвою злочинних осіб, які ввели в оману Особливу нараду, органи НКВС і прокуратури, внаслідок чого винесено про мене неправильну постанову, бо ніколи я не робив і не думав чинити жодного злочину. Навпаки, як син радянського народу, більшовицької партії, я завжди вів тільки чесну роботу на користь соціалістичного будівництва, і тільки за це я став жертвою негідників, які добилися мого виключення з партії більшовиків та мого ув'язнення»* [19, арк. 176]. Після чергової розповіді в листі, хто із співробітників ОДУ є насправді ворогом радянської влади, хто заслуговує на справедливе покарання з боку силових органів та хто насправді має сидіти в тюрмі, закінчував зізнанням у відданості партії (ні народу і ні Батьківщині) та бажанні продовжувати їй вірно служити: *«Але у в'язниці повинні сидіти ці мерзотники, а не я, бо вони мене посадили, тільки тому, що я вів корисну роботу, роботу більшовицьки, як за своєю спеціальністю, так і по лінії суспільно-політичної. Я жив щасливим життям, партія більшовиків мене виховала та загартувала. Я став вузівським працівником, брав активну участь у суспільно-політичному житті моєї батьківщини. Я був щасливий і в особистому своєму житті, мені нічого не потрібно було, я хотів і хочу, тільки й надалі, жити і працювати, як мене вчила партія ЛЕНІНА-СТАЛІНА. Моє щасливе життя, мою корисну роботу у виші, моє життя громадянина СРСР, чим я завжди був сповнений гордості та щастя, – тимчасово обірвали мерзотники»* [19, арк. 179]. Подібні одкровення і зізнання додаткового разу підтверджують його приналежність до адептів ранньорадянської генерації вчених.

У відповідь на скарги І. Д. Сероглазова та його сестри З. Д. Заводюк 2 січня 1941 р. т. в. о. прокурора Відділу з спеціальних справ прокуратури УРСР розглянув у порядку нагляду його архівно-слідчу справу, але не знайшов підстав для опротестування рішення Особливої наради НКВС СРСР, про що було повідомлено скаржникам [19, арк. 180–181].

Незважаючи на подання безліч скарг, І. Д. Сероглазов відбув повний термін покарання, а через події Великої вітчизняної війни був затриманий у таборі та звільнений тільки 5 травня 1944 р. [19, арк. 216–216 зв., 220]. Після відбукання покарання у 1945–1956 рр. працював вчителем історії, логіки, психології у 8–10 класах середніх шкіл: у 1945/1946 навчальному році в селі Нироб (Молотовська область) [19, арк. 191, 195–195 зв., 203 зв.]; з жовтня 1946 р. до липня 1947 р. у школі № 12 селища Бакал (Челябінська область) [1, арк. 1 зв.; 19, арк. 187, 189–190 зв., 193–193 зв., 196, 203 зв.]; з вересня 1947 р. до 1954 р. у школі № 13 міста Сатка [1, арк. 1 зв.; 19, арк. 187, 188–188 зв., 203 зв.] і завучем школи робітничої молоді міста Сатка [19, арк. 193 зв., 197] та школах Саткінського району (Челябінська область) [1, арк. 1 зв.; 19, арк. 187]. У цей час одночасно з педагогічною діяльністю вів громадську роботу [19, арк. 187]. Перебуваючи вчителем Ниробської середньої школи керував методичною секцією вчителів історії та географії при районному відділі народної освіти [19, арк. 195–195 зв.]. Під час роботи у школі № 12 селища Бакал у період підготовки та проведення виборів до Верховної Ради РРФСР читав лекції та доповіді для агітаторів та виборців, керував гуртком політзанять вчителів [19, арк. 189–189 зв.]. Працюючи у школі № 13 міста Сатка був дійсним членом Всесоюзного товариства з поширення наукових та політичних знань, керував гуртком історії ВКП(б) серед учителів Саткінської школи, був активним позаштатним лектором районного комітету ВКП(б), читав лекції з історії керівникам політшкіл району [19, арк. 188–188 зв., 193 зв., 197], вів плідну лекційну роботу серед вчителів міста і району [19, арк. 192–192 зв.].

25 серпня 1949 р. заступник начальника відділення «О» Управління Міністерства державної безпеки в Челябінській області склав висновок за матеріалами архівно-слідчої справи І. Д. Сероглазова, в результаті чого вважав: *«Сероглазова Ізраїлю Давидовича до кримінальної відповідальності не притягати. Архівно-слідчу справу на нього здати до Відділу «А» УМДБ Челябінської області на зберігання, одночасно за матеріалами справи Сероглазова скласти докладну довідку та взяти її в активну агентурну розробку»* (виділено автором), що було затверджено 29 серпня 1949 р. заступником начальника УМДБ в Челябінській області [19, арк. 182–182 зв.]. Отже, в друге у своєму житті І. Д. Сероглазов став агентом (сексотом) силових структур СРСР.

28 квітня 1954 р. І. Д. Сероглазов написав заяву на ім'я Генерального прокурора СРСР Р. А. Руденка з проханням про реабілітацію [19, арк. 186–187 зв.], яку 3 травня 1954 р. майже один в один із незначним доповненням переписав на ім'я Першого секретаря ЦК КПРС М. С. Хрущова [19, арк. 202–204]. Станом на цей час і як мінімум до кінця 1955 р. І. Д. Сероглазов проживав у місті Сатка Челябінської області на вулиці імені М. О. Некрасова, № 16 у будинку вчителя [19, арк. 186, 198, 202, 217, 223, 225]. У заяві на ім'я Першого секретаря ЦК КПРС, чого не було в заяві на ім'я Генерального прокурора СРСР, заради отримання реабілітації він вдався до зухвалої брехні: *«Коли мене зааре-*

штували, то жодного слова абсолютно ніякої мови не йшло на „слідстві” про зв’язок з ворогами народу з університету; це й зрозуміло, оскільки окрім захопленень та позитивних відгуків як з боку адміністрації, так і з боку партійної організації, колективу викладачів ніколи про мене не було. Здавалося б, що на слідстві мала б йти мова про мою роботу в університеті, але ні слова про це мені не говорили, жодного звинувачення у зв’язку з мою педагогічною, громадсько-партійною, пропагандистською роботою мені не висували, як і взагалі не висували мені жодного конкретного звинувачення. Немає жодного сумніву в тому, що тільки арешт і висилка є єдиною причиною того, що я опинився поза лав партії» [19, арк. 203–203 зв.]. Нахабна брехня І. Д. Сероглазова у кожному слові щодо кожного згаданого ним факту має спростування наведеними вище історичними джерелами. Його погану виробничу роботу в ОДУ констатував навіть старший слідчий слідчого відділу УКДБ при Раді міністрів УРСР по Одеській області, який 17 липня 1954 р. підготував висновок на реабілітацію [19, арк. 220–221]. Окремо звернемо увагу, що поза межами партії він опинився у період з 4 жовтня 1937 р. до 24 червня 1938 р., коли його поступово було звільнено усіма ланками одеської партійної ієрархії, а арешт відбувся тільки через місяць після цього – 24 липня 1938 р. Подібна безпардонна поведінка чергового разу демонструє усі вади його морального обліку та нахабні життєві пріоритети. Обидві заяви були написані у піднесено-пафосному тоні та мали пронизано-патетичні закінчення. Заява на ім’я Генерального прокурора СРСР закінчувалася словами: «Партком погано працює, а головне не перевіряє виконання рішення. Мені важко допустити, щоб на мені залишилася темна пляма, якої я не заслужив. Я глибоко переконаний, що при перевірці цієї заяви я буду повністю реабілітований» [19, арк. 187–187 зв.]. Заява на ім’я Першого секретаря ЦК КПРС мала наступне завершення: «Я усвідомлюю, що моя реабілітація як комуніста цілком залежить від моєї повної реабілітації як громадянина. Я хочу прожити решту років мого життя, не маючи незаслуженої плями як громадянин і комуніст, це тільки помножить мої сили, мою енергію у справі комуністичного виховання підрастаючого покоління» [19, арк. 204]. В якості підтвердження своєї відданої праці на користь радянської влади до заяв додавав шість характеристик (одна від завідувача Ниробського районного відділу народної освіти від 16 серпня 1946 р. [19, арк. 195–195 зв., 212–212 зв.], дві від директора Бакальської середньої школи № 12 від 16 квітня 1947 р. та 17 липня 1947 р. [19, арк. 189–189 зв., 190–190 зв., 206–206 зв., 207–207 зв.], дві від завідувача Саткінського районного відділу народної освіти від 22 вересня 1947 р. [19, арк. 193–194, 205–205 зв., 213] та від 9 квітня 1954 р. [19, арк. 196–197, 214–215], одна від директора Саткінської середньої школи № 13 від 13 липня 1950 р. [19, арк. 188–188 зв., 211–211 зв.]) та два витяги з наказів за містом роботи (з наказу Ниробського районного відділу народної освіти від 20 серпня 1946 р. про оголошення подяки із занесенням до особистої справи [19, арк. 191, 210], з наказу Ситкінського районного відділу народної освіти від

30 червня 1951 р. про оголошення подяки із занесенням до трудової книжки [19, арк. 192–192 зв., 209]).

15 травня 1954 р. Прокуратура СРСР направила архівно-слідчу справу І. Д. Сероглазова разом з його скаргою на 12 аркушах для складання висновку в справі та скарзі до КДБ при Раді міністрів СРСР [19, арк. 184]. 24 травня 1954 р. Прокуратура СРСР у доповнення до скерованої за дев'ять днів до цього архівно-слідчої справи І. Д. Сероглазова до КДБ при Раді міністрів СРСР відправила заяву [19, арк. 201]. 8 червня 1954 р. заступник начальника обліково-архівного відділу КДБ при Раді міністрів СРСР направив архівно-слідчу справу І. Д. Сероглазова разом з його скаргою на 14 аркушах начальнику Управління КДБ в Одеській області з метою перегляду справи по суті прохання заявника [19, арк. 183]. 16 червня 1954 р. заступник начальника обліково-архівного відділу КДБ при Раді міністрів СРСР досилав заяву І. Д. Сероглазова від 24 травня 1954 р. начальнику Управління КДБ в Одеській області з метою винесення висновку в його справі [19, арк. 200]. 19 червня 1954 р. в. о. начальника обліково-архівного відділу УКДБ в Одеській області направив архівно-слідчу справу І. Д. Сероглазова та його заяву на 14 аркушах на розгляд начальнику слідчого відділу УКДБ в Одеській області [19, арк. 185]. 28 червня того ж року в. о. начальника обліково-архівного відділу УКДБ в Одеській області направив повторну заяву з листуванням на 15 аркушах на розгляд начальнику слідчого відділу УКДБ в Одеській області [19, арк. 199].

17 липня 1954 р. старший слідчий слідчого відділу УКДБ при Раді міністрів УРСР по Одеській області, який підготував висновок щодо відміни рішення Особливої наради при НКВС СРСР від 5 жовтня 1939 р., а архівно-слідчу справу відносно І. Д. Сероглазова як необґрунтовано засудженого припинити та направити її до слідчого Управління КДБ при Раді міністрів СРСР на погодження [19, арк. 217–221]. 28 вересня 1955 р. заступник Генерального прокурора СРСР у порядку нагляду направив до Президії Одеського обласного суду протест, в якому просив постанову Особливої наради при НКВС СРСР від 5 жовтня 1939 р. про засудження І. Д. Сероглазова скасувати, справу припинити за відсутністю в його діях складу злочину [19, арк. 222–223, 224–225].

21 листопада 1955 р. Президія Одеського обласного суду, розглянувши протест заступника Генерального прокурора СРСР та керуючись Указом Президії Верховної Ради СРСР від 14 серпня 1954 р. і Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 серпня 1955 р., ухвалила цей протест задовільнити, постанову Особливої наради при НКВС СРСР від 5 жовтня 1939 р. про засудження І. Д. Сероглазова скасувати, справу провадженням припинити за відсутністю в його діях складу злочину [19, арк. 226–227, 228–229].

Після реабілітації у 1956–1960 рр. у статусі доцента працював на посаді завідувача секції історії кафедри марксизму-ленінізму педагогічного інституту Комсомольська-на-Амурі [1, арк. 1 зв.]. З 1960 р. перебував на пенсії, але згідно з положенням щодо пенсіонерів на початку 1960-х рр. тимчасово працював в ОДУ [1, арк. 1 зв.]. подальшу долю встановити не вдалося. Помер після 1960 р.

Не дивлячись на специфіку характеру, пріоритетів і філософії життя І. Д. Сєроглазова, карколомні зигзаги долі, які призвели до того, що він виніс багато тягарів і поневірянь через суспільно-політичне тло своєї епохи, історична наука не була для нього романтичною палітрою життя. Незважаючи на всі метаморфози його біографії своєю діяльністю він став знаковою фігурою в історії Одеського університету.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. – Ф. 2. – Од. зб. 1059. – 2 арк.
2. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. П-11. – Оп. 1. – Спр. 878. – 180 арк.
3. ДАОО. – Ф. П-11. – Оп. 1. – Спр. 1236. – 198 арк.
4. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 1. – Спр. 87. – 259 арк.
5. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 1. – Спр. 88. – 422 арк.
6. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 2. – Спр. 5. – 198 арк.
7. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 3. – Спр. 67. – 235 арк.
8. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 4. – Спр. 44. – 199 арк.
9. ДАОО. – Ф. П-20. – Оп. 4. – Спр. 94. – 82 арк.
10. ДАОО. – Ф. Р-36. – Оп. 1. – Спр. 20. – 21 арк.
11. ДАОО. – Ф. Р-36. – Оп. 1. – Спр. 23. – 69 арк.
12. ДАОО. – Ф. Р-39. – Оп. 1. – Спр. 171. – 128 арк.
13. ДАОО. – Ф. Р-129. – Оп. 1. – Спр. 1201. – 31 арк.
14. ДАОО. – Ф. Р-1647. – Оп. 1. – Спр. 4. – 11 арк.
15. ДАОО. – Ф. Р-1647. – Оп. 1. – Спр. 12. – 20 арк.
16. ДАОО. – Ф. Р-1647. – Оп. 1. – Спр. 24. – 17 арк.
17. ДАОО. – Ф. Р-1647. – Оп. 1. – Спр. 34. – 17 арк.
18. ДАОО. – Ф. Р-1647. – Оп. 1. – Спр. 35. – 196 арк.
19. ДАОО. – Ф. Р-8065. – Оп. 2. – Спр. 565. – 229 арк.
20. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія, 1926–1930. – Одеса, 1930. – 26 с.
21. *Гринштейн А.* Из истории 45-й дивизии / А. Гринштейн // *Летопись революции*. – 1927. – № 1. – С. 89–90.
22. *Заруба В.* Історик держави і права України академік М. Є. Слабченко (1882–1952) : монографія / В. Заруба. – Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД», 2004. – 456 с.
23. *Зважити науку перших днів* // *За більшов. кадри*. – 1937. – 28 трав. – № 12. – С. 3.
24. *Извещения* // *Молодая гвардия*. – 1924. – 7 февр. – № 71. – С. 4.
25. *Левченко В. В.* Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту : [монографія] / В. В. Левченко ; відп. ред. В. М. Хмарський ; наук. ред. Т. М. Попова. – Одеса : ТЕС, 2010. – 428 с.
26. *Левченко В. В.* «Пролетарсько-революційна» автобіографія – записка приналежності до «франкорадянської» генерації вчених (на прикладі наукового співтовариства гуманітаріїв Одеси) / В. В. Левченко // *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. – 2019. – Вип. 29. – С. 74–89. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://surf.li/vnckcg> (дата звернення: 20.04.2025).
27. *Партийные* // *Изв. Одес. губкома КПБУ, Губисполкома и Губпрофсовета*. – 1924. – 17 сент. (№ 1436). – С. 4.
28. *Партийные* // *Изв. Одес. губкома КПБУ, Губисполкома и Губпрофсовета*. – 1924. – 23 окт. (№ 1468). – С. 4.
29. *Партийные* // *Изв. Одес. губкома КПБУ, Губисполкома и Губпрофсовета*. – 1924. – 29 окт. (№ 1473). – С. 5.
30. *Петровський Е.* Кадрова ситуація на історичному факультеті Одеського державного університету в 1930-х роках / Е. Петровський // *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвідом. зб. наук. пр.* – Київ, 2005. – Вип. 13. – С. 260–273. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://surf.li/udrvnc> (дата звернення: 20.04.2025).

31. *Петровський Е. П.* З історії історичного факультету Одеського університету у 30-і рр. XX ст.: декан Ізраїль Давидович Сероглазов / Е. П. Петровський // Зап. іст. ф-ту. – Одеса, 2004. – Вип. 15. – С. 509–520. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://url.li/xptkzo> (дата звернення: 20.04.2025).
32. *Петровський Е. П.* Сероглазов (Шехтер) Ізраїль Давидович: 1900 – не раніше 1955 / Е. П. Петровський // Одеські історії. Т. 1 : початок XIX – середина XX ст. : енциклопед. вид. – Одеса : Друк. дім, 2009. – С. 348–350.
33. Политпроверка на яечейке 1-ой Госкондитерской // Молодая гвардия. – 1923. – 18 марта. – № 8. – С. 3.
34. *Урсу Д. П.* «...Особенно засорен враждебным элементом»: Одесский университет в 20–30-е годы / Д. П. Урсу // Одес. ун-т. – 1995. – 12 мая.
35. *Урсу Д. П.* Відродження історичного факультету в Одеському державному університеті (1934–1941 роки) / Д. П. Урсу, Е. П. Петровський // Зап. іст. ф-ту. – 2008. – Вип. 19. – С. 233–245. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://url.lu/mktsro> (дата звернення: 20.04.2025).
36. *Урсу Д. П.* Особливості науково-дослідної роботи викладачів, аспірантів і студентів історичного факультету Одеського державного університету в 1934–1941 роках / Д. П. Урсу, Е. П. Петровський // Зап. іст. ф-ту. – 2009. – Вип. 20. – С. 300–312. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://url.li/jgfbjb> (дата звернення: 20.04.2025).
37. *Шмідт І. П.* Перша наукова сесія / І. П. Шмідт, Д. І. Склярчук // Чорном. комуна. – 1935. – 12 трав. – С. 2.
38. *Юркова О.* Наукова атестація істориків в Україні: нормативна база та особливості захисту дисертацій (друга половина 1920-х–1941 рр.) / О. Юркова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвідом. зб. наук. пр. – Київ, 2010. – Вип. 19, ч. 2. – С. 126–141. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://url.li/usfqrg> (дата звернення: 20.04.2025).

References

- [1]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-11, inventory 1, dossier 878.
- [2]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-11, inventory 1, dossier 1236.
- [3]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 1, dossier 87.
- [4]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 1, dossier 88.
- [5]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 2, dossier 5.
- [6]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 3, dossier 67.
- [7]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 4, dossier 44.
- [8]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund II-20, inventory 4, dossier 94.
- [9]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-36, inventory 1, dossier 20.
- [10]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-36, inventory 1, dossier 23.
- [11]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-39, inventory 1, dossier 171.
- [12]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-129, inventory 1, dossier 1201.
- [13]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1647, inventory 1, dossier 4.
- [14]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1647, inventory 1, dossier 12.
- [15]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1647, inventory 1, dossier 24.
- [16]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1647, inventory 1, dossier 34.
- [17]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-1647, inventory 1, dossier 35.
- [18]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-8065, inventory 2, dossier 565.
- [19]. Arkhiv Naukovoї biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I.I. Mechnykova [Archives of the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund 2 (Materialy do biohrafiy spirobitnykiv ONU imeni I. I. Mechnykova) [(Materials for biographies of employees of Odesa I.I. Mechnikov National University)], dossier 1059, 2 p.
- [20]. *Vseukrainska naukova asotsiatsiia skhodoznavstva. Odeska filii. 1926–1930.* [All-Ukrainian Scientific Association of Similarities. Odesa branch.] Odesa, 1930, 26 p.
- [21]. Grinshteyn A. Iz istorii 45-y divizii [From the history of the 45th division]. *Letopis revolyutsii [Chronicle of the Revolution]*, 1927, no. 1, pp. 89–90.

- [22]. Zaruba V. *Istoriya derzhavy i prava Ukrainy akademik M. Ye. Slabchenko (1882–1952)* [Historian of the state and rights of Ukraine, academician M. E. Slabchenko (1882–1952)]: monohrafiia. Dnipropetrovsk, 2004, 456 p.
- [23]. Zvazhyty nauku pershykh dnyv [Weigh the science of the early days]. *Za bilshovitski kadry* [For Bolshevik cadres], 1937, May 28 (no. 12), pp. 3.
- [24]. Izveshcheniya [Notifications]. *Molodaya gvardiya* [Young Guard], 1924, Febr. 7 (no. 71), pp. 4.
- [25]. Levchenko V. V. *Istoriia Odeskoho instytutu narodnoi osvity (1920–1930 rr.): pozytyvnyi dosvid nevdaloho eksperymentu* [History of the Odessa Institute of Public Education (1920–1930): a positive experience of the unsuccessful experiment]: monohrafiia. Odesa, 2010, 428 p.
- [26]. Levchenko V. V. «Proletarsko-revoliutsiina» avtobiografia – zaporuka prynalezhnosti do «rannoradianskoi» heneratsii vchenykh (na prykladi naukovoho spivtovarystva humanitariiv Odesy) [«Proletarian Revolutionary» Autobiography – Security Deposit to the «Early Soviet» Generation of Scientists (on the Example of the Scientific Community of Odessa Humanities)]. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series: History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, 2019, iss. 29, pp. 74–89. Available at: <http://surl.li/tpjpf> (accessed: 20.04.2025).
- [27]. Partiynyye [Party]. *Izvestiya Odesskogo Gubkoma KPBU, Gubispolkoma i Gubprofsova* [News of the Odessa Provincial Committee of the Communist Party of Ukraine, the Provincial Executive Committee and the Provincial Trade Union Council], 1924, Sept. 17, (no. 1436), pp. 4.
- [28]. Partiynyye [Party]. *Izvestiya Odesskogo Gubkoma KPBU, Gubispolkoma i Gubprofsova* [News of the Odessa Provincial Committee of the Communist Party of Ukraine, the Provincial Executive Committee and the Provincial Trade Union Council], 1924, Okt. 23 (no. 1468), pp. 4.
- [29]. Partiynyye [Party]. *Izvestiya Odesskogo Gubkoma KPBU, Gubispolkoma i Gubprofsova* [News of the Odessa Provincial Committee of the Communist Party of Ukraine, the Provincial Executive Committee and the Provincial Trade Union Council], 1924, Okt. 29 (no. 1473), pp. 5.
- [30]. Petrovskiy E. P. Kadrova sytuatsiia na istorychnomu fakulteti Odeskoho derzhavnoho universytetu v 1930-kh rokakh [Staffing situation at the Faculty of History of Odessa State University in the 1930s]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky* [Problems of the history of Ukraine: facts, judgments, searches], 2005, iss. 13, pp. 260–273. Available at: <http://surl.li/tpkpk> (accessed: 20.04.2025).
- [31]. Petrovskiy E. P. Z istorii istorychnoho fakultetu Odeskoho universytetu u 30-i rr. XX st.: dekan Izrail Davydovich Sierohlazov [From the history of the Faculty of History of Odessa University in the 1930s: Dean Izrail Davydovich Seroglazov]. *Papers of the Faculty of History*, 2004, iss. 15, pp. 509–520. Available at: <https://surl.li/xptkzo> (accessed: 20.04.2025).
- [32]. Petrovskiy E. P. Sierohlazov (Shekhter) Izrail Davydovich: 1900 – ne ranishe 1955 [Sierohlazov (Shekhter) Izrail Davydovich: 1900 – ne ranishe 1955]. *Odeski istoriky. Vol. 1 (pochatok XIX – seredyna XX st.): entsyklopedychne vydannia. [Odessa historians. Vol. 1 (early 19th – mid-20th centuries)]*. Odesa, 2009, pp. 348–350.
- [33]. Politproverka na yachejke 1-oy Goskonditerskoy [Political inspection at the cell of the 1st State Confectionary]. *Molodaya gvardiya* [Young Guard], 1923, March 18 (no. 8), pp. 3.
- [34]. Ursu D. P. «...Osobnenno zasoren vrazhdebnym elementom»: Odesskiy universitet v 20–30-e gody [«...Especially contaminated with hostile elements»: Odessa University in the 20s and 30s]. *Odesskiy universitet [Odessa University]*, 1995, May 12.
- [35]. Ursu D. P., Petrovskiy E. P. Vidrozhennia istorychnoho fakultetu v Odeskomu derzhavnomu universyteti (1934–1941 roky) [Revival of the Faculty of History at Odessa State University (1934–1941)]. *Papers of the Faculty of History*, 2008, iss. 19, pp. 233–245. Available at: <https://surl.li/mktsro> (accessed: 20.04.2025).
- [36]. Ursu D. P., Petrovskiy E. P. Osoblyvosti nauko-doslidnoi roboty vykladachiv, aspirantiv i studentiv istorychnoho fakultetu Odeskoho derzhavnoho universytetu v 1934–1941 rokakh [Peculiarities of the research work of teachers, postgraduates and students of the Faculty of History of Odessa State University in 1934–1941]. *Paper of Faculty of History*, 2009, iss. 20, pp. 300–312. Available at: <https://surl.li/jgfbjb> (accessed: 20.04.2025).
- [37]. Shmidt I. P., Skliaruk D. I. Persha naukova sesiia [First scientific session]. *Chornomorska komuna [Black Sea commune]*, 1935, May 12, pp. 2.
- [38]. Yurkova O. Naukova atestatsiia istorykiv v Ukraini: normatyvna baza ta osoblyvosti zakhystu dysertatsii (druga polovyna 1920-kh – 1941 rr.). *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky* [Problems of the history of Ukraine: facts, judgments, searches], 2010, iss. 19, pp. 13–132. Available at: <https://surl.li/usfqrq> (дата звернення: 20.04.2025).

Надійшла 23.04.2025 р.

Додаток 1

Реєстр виявлених опублікованих праць І. Д. Сероглазова

1. Сероглазов И. Комсомольское рождество / И. Сероглазов // Молодая гвардия. – 1923. – 7 янв. (№ 2). – С. 1.
2. Сероглазов И. Мировой фашизм / И. Сероглазов // Молодая гвардия. – 1923. – 15 янв. (№ 3). – С. 4.
3. Сероглазов И. В Европе хаос / И. Сероглазов // Молодая гвардия. – 1923. – 1 февр. (№ 4). – С. 2.
4. Сероглазов И. В Европе пожар разгорается / И. Сероглазов // Молодая гвардия. – 1923. – 12 февр. (№ 5). – С. 2.
5. Сероглазов И. На европейском вулкане / И. Сероглазов // Молодая гвардия. – 1923. – 2 марта (№ 6). – С. 2.
6. Сероглазов И. В капиталистической Европе / И. Сероглазов // Молодая гвардия. – 1923. – 10 марта (№ 7). – С. 1.
7. Сероглазов И. В капиталистической Европе фронты выравниваются / И. Сероглазов // Молодая гвардия. – 1923. – 19 апр. (№ 11). – С. 1.
8. Сероглазов И. Что будет решать губернский съезд / И. Сероглазов // Молодая гвардия. – 1925. – 22 апр. (№ 392). – С. 2.
9. Сероглазов И. [Рецензия] / И. Сероглазов // Літопис революції. – 1931. – № 1–2. – С. 267–272. – Рец. на кн.: Книга для чтения по истории народов СССР. Т. 3 : Пролетарий, 1930. – 402 с.
10. Сероглазов І. Троцькістська контрабанда в програмах Одеської наросвіти / І. Сероглазов // Чорном. комуна. – 1932. – 6 січ. (№ 727). – С. 2. (у співавторстві з І. Погорілим, Г. Трачевським).
11. Сероглазов. Під машкарою лєнінізму – клясово-ворожі теорії / І. Сероглазов // Чорном. комуна. – 1932. – 10 січ. (№ 730). – С. 2. (у співавторстві з Германом, Погорілим, Трачевським).
12. Сероглазов. Революційний рух на Одещині в троцькістському висвітленні / І. Сероглазов // Чорном. комуна. – 1932. – 16 січ. (№ 735). – С. 2. (у співавторстві з Германом, Погорілим, Трачевським).
13. Сероглазов. Професор Вайнштейн ревізує Маркса – Енгельса – Леніна в оцінці Паризької комуні / І. Сероглазов // Чорном. комуна. – 1932. – 17 берез. (№ 784). – С. 2. (у співавторстві з Германом і Погорілим).
14. Сероглазов І. Михайло Миколайович Покровський – історик-більшовик / І. Сероглазов // Чорном. комуна. – 1932. – 16 квіт. (№ 808). – С. 2.
15. Сероглазов І. М. М. Покровський, як історик-марксист / І. Сероглазов // Металеві дні. – 1932. – № 5. – С. 57–67.
16. Сероглазов І. Ленін і соцбудівництво / І. Сероглазов // Чорном. комуна. – 1933. – 22 січ. (№ 1034). – С. 2.
17. Сероглазов І. Маркс, Енгельс, Ленін, Сталін про партію робітничого класу / І. Сероглазов // Чорном. комуна. – 1933. – 9 лип. (№ 1170). – С. 2–3.
18. Сероглазов І. Про класову боротьбу на селі / І. Сероглазов // Чорном. комуна. – 1933. – 28 лип. (№ 1186). – С. 2.
19. Сероглазов І. Пам'яті М. С. Жезмер / І. Сероглазов // Чорном. комуна. – 1933. – 21 верес. (№ 1232). – С. 4. (у співавторстві з Ф. Смирновим, Н. Межбергом, Л. Самулевич, Н. Матяш, Туковим і Внуковим).
20. Сероглазов И. [Рецензия] / И. Сероглазов // Борьба классов. – 1936. – № 4. – С. 122–127. – Рец. на кн.: Покровский М. Н. Русская история в самом сжатом очерке. 4-е посмерт. изд. М. : Партиздат. 1933. 544 с.

Levchenko V. V.

Candidate of Historical Sciences (PhD), Associate Professor,
Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines
Odessa National Maritime University (ONMU), Professor ONMU
34 Mechnykova St, Odessa, 65029, Ukraine
tel.: (048) 728 31 18
e-mail: levchenko_lav@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6907-7768>

**THE FIRST DEAN OF THE FACULTY OF HISTORY
OF ODESA STATE UNIVERSITY – IZRAIL SEROGLAZOV:
BIOGRAPHY, HISTORY, BIBLIOGRAPHY**

The article presents the life experience of an individual – Izrail D. Seroglazov, the first dean of the Faculty of History at Odesa State University – through the lens of societal and political dynamics and mechanisms of Stalinist repressions during the period of 1935–1938. Based on an attempt to reconstruct his biography and examine a specific case of political persecution, the article explores how personal and professional challenges intersected with ideological campaigns of the time. It demonstrates that the main impetus behind the persecution and the initiative to remove Seroglazov from his position as dean and expel him from the Communist Party originated “from below” – from the university’s micro society composed of Communist Party members among faculty, graduate students, students, and staff. The root cause of dissatisfaction was his incompetence in organizing the educational process, irresponsible attitude toward his duties, disregard for criticism from students and postgraduates, favoritism toward close colleagues, corruption in the financing of research projects, and inappropriate behavior toward coworkers. While publicly supporting party decisions, Seroglazov sought to deflect or conceal the confrontation with his colleagues during party meetings. Political terror in the USSR in the 1930s became a tool for resolving internal conflicts within this micro society. The study reveals how professional, social, and personal grievances intertwined with political accusations in the context of Soviet ideological campaigns. The article raises questions about the moral responsibility of ordinary citizens and the possibilities of resisting repressive policies at the grassroots level. The analysis is guided by historical research methods focused on careful and thorough examination and correlation of all factors influencing an event in its broader context.

Keywords: I. Seroglazov, dean, Faculty of History, Odesa State University, biography, history, generations, political repressions, bibliography.